
AWE / GEBERS

**Gunvor
Wallin
Föräldrar
och barn**

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2025
eISBN: 9789190023181
ISBN: 9120060645 (originalutgåva i tryck)
DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.331>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.
(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).
Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

AWE / GEBERS

**Gunvor
Wallin
Föräldrar
och barn**

© Gunvor Wallin

Almqvist & Wiksell Förlag AB Stockholm 1971

Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960 förbjudet utan medgivande av förlaget, Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, duplicering, stencilering, bandinspelning etc.

ISBN 91-20-06064-5

Första upplagan

Första tryckningen 1971

Andra tryckningen 1973

Andra upplagan 1974

Tredje upplagan 1977

Fjärde omarbetade upplagan 1980

Printed in Sweden by

Göteborgs Offsettryckeri AB, Kungälv 1980

INNEHÅLL

Förord 5

Förkortningar 6

Inledning 7

Barnets börd och fastställande av faderskap 8

Om faderskap och faderskaps fastställande 8

Kollision mellan två faderskapspresumtioner 10

Mater semper certa est 11

Efterskrift angående trolovningsbarn 11

Förklaring att viss man ej är fader 12

Tid inom vilken talan om förklaring, att viss man ej är fader, må väckas 12

Parterna i processen 13

Övriga förutsättningar för bifall till talan om hävande av faderskapspresumtion 13

Faderskapspresumtionens hävande genom avtal 15

Fastställande av faderskap 16

Faderskapserkännande 17

Talan om fastställande av faderskap 19

Barnavårdsnämndens utredning 20

Parterna i faderskapsprocessen 21

Övriga förutsättningar för bifall till talan om fastställande av faderskap 23

 Samlagsrekvisitet 23

 Sannolikhetsbedömningen 24

 Konceptionstidens bestämmande 26

 Blodundersökning och annan antropologisk undersökning 26

Artificiell insemination 27

Vårdnad om barn 30

Vårdnadens innebörd 30

Vårdnadshavare för eget barn 33

Vårdnadshavare för adoptivbarn 38

Umgängesrätt för från vårdnaden skild fader eller moder 38

Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn och barns underhållsskyldighet gentemot föräldrar 42

Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn	42
Den underhållsskyldige	42
Underhållsskyldighetens omfattning	44
Underhållsskyldighetens fördelning mellan barnets föräldrar	45
Närmare om relationen mellan faderskaps fastställande och underhållsskyldighet mot barnet	49
Efterskrift angående barns underhållsskyldighet gentemot föräldrar	50
Adoption	52
Adoptionsinstitutets utveckling	52
Adoptionsinstitutets utformning	54
Noter	62

FÖRORD

Med hänsyn till de senaste årens många ändringar i den föräldrarättsliga lagstiftningen har från studenthåll uttryckts önskemål om ny kurslitteratur i den hithörande delen av ämnet civilrätt III.

Det är önskvärdheten att studenterna så snart som möjligt får ett hjälpmedel vid studiet av den förevarande ämnesdelen som tvingat fram detta kompendium. Alltför kort tid har stått till buds för att redan nu kunna ge en mera genomarbetad framställning. Kompendiet är emellertid avsett att så snart som möjligt ersättas med en ytterligare bearbetad framställning. Därvid kommer kontroversiella spørsmål att tagas upp och stoffet att också i övrigt byggas ut.

Rättsfall har omnämnts praktiskt taget endast för illustration av en behandlad situation. En ren uppräknings av de till varje avsnitt hörande rättsfallen har synts meningslös då kompendiet är avsett att läsas med fortlöpande beaktande av rättsfallsredovisningen i Beckmans *Svensk familjerättspraxis*.

Amanuensen Bernt Carlsson har rått och hjälpt mig i arbetet. Jag tackar honom varmt för detta.

Lund i augusti 1971

Gunvor Wallin

Förord till fjärde upplagan

Också den fjärde upplagan har föranletts av ny lagstiftning främst på föräldrarättens område.

Båstad i februari 1980

Gunvor Wallin

FÖRKORTNINGAR

- Avtalslagen*: Lag 11 juni 1915 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
- Beckman, Familjerättspraxis*: Beckman, N. Höglund, O., *Svensk familjerättspraxis*, Sthlm 1977.
- Blodundersökningslagen*: Lag 12 dec. 1958 angående blodundersökning m.m. i mål om äktenskaplig börd eller vid utredning av faderskapet till barn.
- Faderskapslagen*: Lag 5 dec. 1969 om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap.
- FB*: Föräldrabalken.
- GB*: Giftermålsbalken.
- HD*: Högsta domstolen.
- LBiÄ*: Lag 11 juni 1920 om barn i äktenskap.
- LBuÄ*: Lag 14 juni 1917 om barn utom äktenskap.
- Lind, Faderskap*: Lind, J., *Faderskap och arvsrätt*, Sthlm 1970.
- Malmström, Föräldrarätt*: Malmström, Å., *Föräldrarätt*, Sthlm 1969.
- NJA*: Nytt juridiskt arkiv, avd. I.
- NJA II*: Nytt juridiskt arkiv, avd. II.
- RB*: Rättegångsbalken.
- Skadeståndslag*: Skadeståndslag 2 juni 1972
- SOU*: Statens offentliga utredningar.
- Sundberg, Familjerätt i omvandling*: Sundberg, J.U.F., *Familjerätt i omvandling, Studier kring äktenskap och socialförmån*, Sthlm 1969.
- UL*: Utsökningslag 10 aug. 1877.
- Walén, Föräldrabalken*: Walén, G., *Föräldrabalken*, Sthlm 1952.
- ÄB*: Ärvdabalken.

INLEDNING

Det centrala lagverket inom föräldrarätten är Föräldrabalken, antagen den 10 juni 1949 och gällande fr.o.m. den 1 jan. 1950. Härmed infördes en helt ny balk inom ramen för 1734 års lag. Innehållet var emellertid endast till en mindre del nytt. Sålunda ingick med endast smärre materiella ändringar i FB de bestämmelser, som dittills varit att finna i följande lagar:

Lag den 14 juni 1917 om äktenskaplig börd;

Lag den 11 juni 1920 om barn i äktenskap;

Lag den 11 juni 1920 om makes underhållsskyldighet mot andra makens barn;

Lag den 14 juni 1917 om adoption;

Lag den 14 juni 1917 om barn utom äktenskap; och

Lag den 27 juni 1924 om förmynderskap.

I FB är de från de nämnda lagarna hämtade bestämmelserna sammanförda till större överskådlighet och bättre systematisering än vad deras uppdelning på skilda lagar gav. På vissa punkter medförde FB ändring i dittills gällande regler. Detta kommer här att särskilt uppmärksammas i den mån de äldre reglerna anses ha intresse för de nuvarande reglernas förstående. Ändringar i lagstiftningen på det hithörande området är vidare att notera i tiden efter FB:s tillkomst. Här må särskilt nämnas ändrade regler rörande fastställande av faderskap till barn, en helt ny gestaltning av adoptionsinstitutet, sänkning av myndighetsåldern och ändringar i reglerna om förmynderskap. Härtill kommer ändrade bestämmelser — i Ärvdabalken — rörande arvsrätt för adoptivbarn och barn, vars moder är ogift samt arvsrätt efter dessa barn. Slutligen må här nämnas regler om vidgad möjlighet till föräldrars gemensamma vårdnad av barn.

Föräldrabalken kommer här nedan att behandlas under fyra huvudrubriker:

Barnets börd och fastställande av faderskap;

Vårdnad om barn;

Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn och barns underhållsskyldighet gentemot föräldrar;

Adoption.

BARNETS BÖRD OCH FASTSTÄLLANDE AV FADERSKAP

Om faderskap och faderskaps fastställande

De grundläggande reglerna om faderskap återfinnes i FB 1 kap. Härtill ansluter regler om fastställande av faderskap i 2 och 3 kap. FB. FB:s regler rörande faderskap har såväl terminologiskt som reellt ändrats genom 1976 års lagstiftning på föräldrarättens område. Enligt dittillsvarande regler gjordes, liksom alltså i realiteten, den åtskillnaden, att barnet kunde ha äktenskaplig börd (räknas som barn i äktenskap) eller icke ha äktenskaplig börd (räknas som barn utom äktenskap). Förutsättning för att barnet skulle få (ursprunglig) äktenskaplig börd var att det fötts under äktenskap eller å sådan tid efter äktenskapets upplösning, att det kunde vara avlat dessförinnan. Det barn, som sålunda icke var barn i äktenskap, räknades som barn utom äktenskap men fick äktenskaplig börd om föräldrarna ingick äktenskap med varandra (efterföljande äktenskaplig börd). Här må nu först märkas, att man ur FB:s (och ur en del, men ännu ej alla följdförfattningars) terminologi mönstrat ut den hittillsvarande beteckningen av barn såsom barn i äktenskap och barn utom äktenskap. Värdet av denna terminologiska anpassning till vår tids rimligare moraliska värderingar rörande barnets tillkomst torde vara uppenbart. Detta må försona de nya uttryckens svårhanterlighet: barn, vilkas föräldrar är gifta med varandra, barn vars moder var ogift vid barnets födelse etc. etc.

Enligt de ovan nämnda, tidigare reglerna om barns börd räknades mannen i moderns äktenskap som barnets fader även då hon vid födseln var änka eller fränskild, om tidsrelationerna var sådana, att barnet kunde vara avlat före äktenskapets upplösning. Regeln vilar på presumtionen, att mannen i äktenskapet är barnets fader: *pater est quem nupti demonstrant*. Presumtionen i fråga har emellertid genom 1976 års lagstiftning inskränkts till att avse endast de fall, då äktenskapet alltså består, när barnet föds, och de fall, då äktenskapet före barnets födelse upplöst genom mannens död. Här anses antagandet, att han är barnets fader, ha kvar

sin generella riktighet. För de fall däremot, där barnet föds först efter äktenskapsskillnad, anser man att det, med allt större skilsmässofrekvens, kan vara mindre troligt att mannen i (det upplösta) äktenskapet är barnets fader. Den tid efter äktenskapets upplösning genom mannens död, inom vilken barnet skall vara fött, för att mannen skall anses vara barnets fader, är i FB 1:1 bestämd så, att barnet skall kunna vara avlat före äktenskapets upplösning. Presumtionen kan sålunda leda till att han räknas som barnets fader även om barnet är avlat innan äktenskapet ingicks, d.v.s. i de fall, där äktenskapet blir så kortvarigt att det ingåtts efter barnets avlelse men mannen dör innan barnet hunnit födas. (1) Frågan, om barnet in casu kan vara avlat före äktenskapets upplösning, får besvaras utifrån en beräkning av konceptionstidens längd. Sättet för denna beräkning är icke angivet i lagtexten utan överlämnat åt domstols prövning. Det säger sig självt att domstolarna här har att följa den medicinska forskningens landvinningar (2). Efter en tidigare beräkning av konceptionstiden till att omfatta tiden fr.o.m. 300:e t.o.m. 200:e dagen före barnets födelse övergick man till att huvudsakligen bestämma konceptionstiden till 300:e — 240:e dagen. Denna senare beräkning har HD använt i det i NJA 1936 s. 623 refererade rättsfallet (3). Barnets utvecklingsgrad har dock ansetts kunna medföra viss förskjutning av den sålunda till 61 dagar bestämda tiden för möjlig konception. I samband med tillkomsten år 1969 av nya regler om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap avgav medicinalstyrelsen ett utlåtande rörande bl.a. konceptionstidens beräkning (4). Härtill redovisas tabeller, som ställer graviditetens längd i relation till barnets födelselängd och -vikt. Med användande av dessa, de s.k. Engström—Falconerska tabellerna, synes konceptionstiden i det enskilda fallet kunna beräknas med större säkerhet än förut. Tabellerna ifråga redovisar konceptionstider fr.o.m. 197:e t.o.m. 336:e dagen före barnets födelse (5). Utifrån en beräkning in casu av konceptionstidens längd får alltså avgöras om barnet *kan vara avlat* före äktenskapets upplösning. Den dag, då äktenskapet i hithörande fall skall anses ha upplösts, är dödsdagen (6). Det är sålunda utifrån nu nämnd dag som konceptionstidsberäkningen görs och detta även om makarna dessförinnan särlevt (7).

Kollision mellan två faderskapspresumtioner

Fram till den 1 juli 1969 fanns i GB 2:11 en bestämmelse, enligt vilken kvinna inte fick gifta om sig inom tio månader från det tidigare äktenskapets upplösning, såvida inte tio månader förflutit från det sammanlevnaden med den förre maken upphört eller det visades, att hon inte väntade barn från tiden före äktenskapets upplösning. Detta äktenskapshinder avsåg att förebygga att kvinnan i sitt nya äktenskap födde barn, som kunde vara avlat i det tidigare äktenskapet. Redan under tiden för detta äktenskapshinders förhandenvaro var det naturligtvis möjligt att kvinna dock i nytt äktenskap födde barn, som kunde ha avlats medan hon ännu var gift med den tidigare mannen. För sådant fall omfattade presumtionsregeln i FB 1:1 egentligen både mannen i det tidigare äktenskapet och mannen i det senare äktenskapet. Presumtionen om den tidigare makens faderskap fick emellertid vika för presumtionen om den senares: mannen i det nya äktenskapet antogs vara barnets fader (8).

Efter det väntetiden för kvinnans nya äktenskap i GB 2:11 tagits bort ansåg man sig kanske få räkna med att det oftare skulle kunna hända att barn, som föddes i kvinnans nya äktenskap, vore avlat av mannen i hennes tidigare äktenskap. Risker härför uppmärksammades i motiven till den nämnda ändringen i GB men den tillmättes inte alltför stor praktisk betydelse. Ännu mindre intresse måste kollisionsmöjligheten mellan de båda bördspresumtionerna få nu, då presumtionen om den tidigare mannens faderskap endast avser de fall, då änkan gifter om sig medan hon ännu väntar barn, som kan vara avlat före mannens död, men däremot inte motsvarande fall efter äktenskapsskillnad. I fall av ankans omgifte inom den förevarande korta tiden torde reell ovisshet om vilken av de två äkta männen, som är barnets fader, överhuvud vara mindre vanlig. I de allra flesta hit hörande fall förhåller det sig nog så, att kvinnan och hennes blivande nye make vill gifta sig så snart som möjligt just därför, att den nye mannen anser sig vara fader till det väntade barnet och i det alldeles övervägande antalet fall också är det. I de fall däremot, där barnet verkligen är avlat i det tidigare äktenskapet, är det mera antagligt att kvinnan vill vänta med att gifta om sig till dess barnet är fött.

Slutligen må uppmärksammas att presumtionen om den senare

mannens faderskap kan hävas genom dom. Talan härom kan föras av mannen själv, av hans arvingar liksom av barnet (FB 3:1—2). Till den närmare innebörden av dessa regler återkommer framställningen nedan (9). Föremålet för denna talan är att vinna förklaring att mannen i det senare äktenskapet icke skall anses vara fader till barnet. Om denna talan bifalles, vilket alltså innebär att presumtionen om, att barnet härrör ur kvinnans senare äktenskap, faller, torde barnet jämlikt FB 1:1 automatiskt få anses vara barn till hennes förre man — under förutsättning givetvis att det kan ha avlats innan detta äktenskap upplöstes (10). I detta nya läge synes den tidigare äkta mannens arvingar ävensom barnet kunna föra en bördstalan mot presumtion om den tidigare äkta mannens faderskap (11). Detta är emellertid av ringa praktiskt intresse, då det väl ytterst sällan är att räkna med att ingen av de båda äkta männen, utan i stället en tredje man, är fader till barnet (12).

Mater semper certa est

Beträffande frågan om vem som är barnets rätta moder föreligger sällan ovisshet: mater semper certa est, det är så gott som undantagslöst helt klart vem som är barnets moder. För nu ganska lång tid sedan kunde det väl inträffa, att ogift kvinna av sociala skäl ville dölja att hon fött barn och att anteckning därför gjordes att modern var okänd. Med nuvarande folkbokföringssystem låter detta sig väl knappast göra. Möjligen kan det tänkas att nyfött barn överges av modern och omhändertas som »hittebarn» utan att modern kan spåras. Särskilt praktiskt torde dock exemplet inte vara (13).

Efterskrift angående trolovningsbarn

Fram till den 1 jan. 1970 fanns i FB 1 kap. en 4:e § av innehåll, att barn utom äktenskap hade egenskap av trolovningsbarn om det avlats i trolovning eller om dess föräldrar efter avlelsen ingått trolovning med varandra. Egenskapen av trolovningsbarn gav barnet arvsrätt efter fadern och fadern arvsrätt efter barnet. Vidare hade trolovningsbarn rätt att bära faderns släktnamn. Genom lagändringar år 1969, med ikraftträdande den 1 jan. 1970, likställdes i arvsrättsligt hänseende alla barn utom äktenskap med barn

i äktenskap och vidare fick alla barn utom äktenskap rätt att anta faderns släktnamn. Härefter medförde trolovning mellan det utomäktenskapliga barnets föräldrar inga särskilda rättsverkningar och då fanns det inte längre behov av institutet trolovningsbarn (14). Genom lagändring år 1973 har trolovningen avskaffats som särskilt rättsligt institut.

Förklaring att viss man ej är fader

De ovan nämnda presumtionerna i FB 1:1 angående faderskap kan hävas efter talan enligt reglerna i FB kap. 3. Med sådan talan avses att vinna förklaring att moderns äkta man icke är barnets fader. Talan kan föras av mannen (FB 3:1), av envar som jämte eller näst efter barnet är arvsberättigad efter mannen eller är hans sekundosuccessor enligt ÄB 3:1 (FB 3:1) respektive av barnet (FB 3:2). Presumtionen kan också hävas genom avtal (FB 1:2).

Tid inom vilken talan om förklaring, att viss man icke är fader, må väckas

För barnets rätt att väcka talan finns nu liksom före 1976 års lagändring ingen tidsbegränsning. Mannens talerätt var fram till den 1.1.1977 dels på visst sätt tidsbegränsad dels beroende av att han inte efter barnets födelse erkänt detta som sitt barn. Nu är dessa båda hinder mot mannens talan undanröjda. Sålunda kan mannen även om han exempelvis under lång tid haft gemensamt hem med barnet och detta uppfattats som hans barn väcka talan om att den faderskapspresumtion, som baserar sig på hans äktenskap med barnets moder, skall hävas (FB 3:1 st. 1). Endast den talerätt, som tillkommer mannens arvingar, är alltså begränsad i vad nu är i fråga. Av nämnvärt intresse är här just detta, att arvingarna inte är berättigade föra talan om faderskapspresumtionens hävande, därest mannen erkänt barnet som sitt. Eftersom arvingarnas talerätt kan utövas först sedan mannen avlidit, har det inte ansetts lämpligt att angrepp skulle kunna ske mot en faderskapspresumtion, vars riktighet mannen själv kanske aldrig ens ifrågasatt. För arvingars rätt att väcka talan gäller ytterligare en preskriptionsregel. Enligt FB 3:1 st. 3 må arvinge ej väcka talan, om vid mannens död mera än ett år förflutit från det att talan,

grundad på hans faderskap, väckts mot honom och han fått del därav eller om ett år förflutit efter det på samma grund anspråk framställts mot hans dödsbo.

Parterna i processen

Beträffande parterna i process om hävande av faderskapspresumption är följande att märka. Enligt FB 3:4 får förmyndare respektive god man föra talan för underårig. Föräldrar kan såsom förmyndare inte företräda barnet i en bördsprocess; god man för barnet får då förordnas. Ett undantag härifrån utgör dock det fall, då modern efter äktenskapets upplösning är förmyndare — i det läget kan hon företräda barnet i en bördsprocess (15).

Talan förs av barnet mot mannen eller, om han är död, mot hans arvingar. I fall av sekundosuccession å mannens sida skall talan riktas både mot efterlevande make och mot dem som vid tiden för talans väckande är mannens sekundosuccessorer (FB 3:2).

Mannen för talan mot barnet eller, om barnet avlidit, mot barnets arvingar; talan skall sålunda ej föras mot barnets dödsbo (FB 3:1). Om mannen avlidit, tillkommer rätten att föra börds-talan hans övriga bröstarvingar eller, om sådana ej finns, hans efterlevande maka och hans sekundosuccessorer respektive, om han ej efterlämnar maka, dem som då är arvsberättigade efter honom. Den som sålunda är berättigad att föra talan kan göra detta ensam och är inte beroende av övriga taleberättigades medverkan. Mannens dödsbo kan inte såsom sådant väcka bördstalan (FB 3:1).

Ehuru barnavårdsnämnd anförtrotts tillsynen över att faderskap till barn blir fastställt — på biologiskt så riktiga grunder som möjligt — äger barnavårdsnämnden inte föra talan om hävande av faderskapspresumption. För fall, där den äkta mannen eller vårdnadshavare begär det, är barnavårdsnämnd emellertid, om det i fallet finnes lämpligt att utredning rörande faderskapet sker, skyldig företaga sådan (FB 2:1).

Övriga förutsättningar för bifall till talan om hävande av faderskapspresumption

För bifall till talan om förklaring att viss man ej är fader ställer lagen stränga krav. FB 1:2 anger här i förstörone tre alternativ. Det

ena är det att det skall vara utrett att barnets moder under konceptionstiden haft samlag med annan än sin make och att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av denne andre man. Det andra är att det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst, att mannen i äktenskapet ej är barnets fader (16). Det tredje är det, då barnet har avlats före äktenskapet eller under det makarna levde åtskilda och det ej är sannolikt, att makarna haft samlag med varandra under konceptionstiden. Beträffande det första alternativet är följande att märka. Enbart genom att det i målet blivit utrett, att modern under konceptionstiden haft samlag med annan än sin make, kan den äkta mannens faderskap naturligtvis inte uteslutas. Härför krävs vidare att det är sannolikt, att barnet avlats vid detta samlag med annan man. Det kan exempelvis styrkas att den äkta mannen är steril eller att makarna på grund av vistelse på vitt skilda orter eller av annat skäl ej kan ha haft samlag med varandra under konceptionstiden. Om det ej kan uteslutas att modern under konceptionstiden haft samlag också med sin make, kan dennes faderskap tänkas bli uteslutet på grund av resultatet av blodundersökning eller annan antropologisk undersökning. Sådan undersökning kan enligt blodundersökningslagen 1 § ägas rum med avseende på modern, barnet, den äkta mannen och annan man, som haft samlag med modern under konceptionstiden (17). I fall där den äkta mannens faderskap inte kunnat uteslutas av skäl som här först sagts, kan det tänkas att det ändå visats att han inte haft samlag med modern under den del av konceptionstiden, då det är mest sannolikt att barnet avlats. Om det är uppenbart osannolikt att barnet avlats under den tid, då de äkta makarna kan ha haft samlag med varandra, torde i allmänhet kravet på att den andre mannen måste antas vara barnets fader därigenom kunna anses uppfyllt. Om den äkta mannens faderskap, ehuru möjligt, ändå är osannolikt men osannolikheten inte är så stor som nu nämnts, kan en antropologisk undersökning ge erforderlig komplettering av bevisningen. Undersökningen kan tänkas ge vid handen, att den andre mannens faderskap likväl är så väsentligt mycket sannolikare än den äkta mannens, att domstolen därigenom känner sig övertygad om att den äkta mannen inte är fader till barnet. Å andra sidan kan den antropologiska undersökningen leda till, att den äkta mannens

faderskap ändå framstår som mera sannolikt än den andre mannens och då kan talan om att barnet skall förklaras icke ha äkten-skaplig börd ej bifallas. Ett annat är läget i det fall, som utgör lagrummets andra alternativ, dvs. där utredningen i målet icke leder till att barnet måste antas ha avlats vid samlag med viss annan man än mannen i äktenskapet. Även i dessa fall kan emellertid presumptionen om den äkta mannens faderskap hävas. Härför krävs att han på grund av barnets arvsanlag eller på grund av andra särskilda omständigheter på övertygande sätt kan uteslutas som möjlig fader till barnet. I sådana fall kan den antropologiska undersökningen stundom ensam bli avgörande; så kan barnet exempelvis tänkas ha en hudfärg eller andra i fallet mycket speciella egenskaper, som utan vidare utesluter den äkta mannens faderskap.

Så långt om de två första alternativa vägarna till vinnande av förklaring att mannen i äktenskapet icke är barnets fader. FB 1:2 innehåller emellertid också en regel för de fall, där barnet avlats före äktenskapet eller å tid, då makarna levt åtskilda. Bestämmelsen vilar på ett antagande, att makar före äktenskapet respektive under särlevnad i allmänhet ej har samlag med varandra. Om det på tillfredsställande sätt blir klarlagt, att antagandet också in casu är välgrundat, kan talan bifallas utan ytterligare bevisning. Denna bevislättnad går emellertid förlorad om det görs sannolikt, att makarna likväl haft samlag med varandra under konceptionstiden (18). Då finns inte längre utrymme för det förut nämnda antagandet och därmed blir endast de två först nämnda strängare alternativen att tillgå.

Faderskapspresumtionens hävande genom avtal

Genom 1976 års ändring av FB:s regler om faderskap infördes också ett helt nytt institut: bördspresumtionens hävande genom avtal (FB 1:2). Härför fordras medverkan av såväl mannen i äktenskapet som barnets moder och slutligen också av den man, som på grund av vederbörligt faderskapserkännande och kraven för sådant med största sannolikhet är barnets biologiska fader. Den äkta mannens medverkan skall ske i den formen, att han skriftligen godkänner det nämnda faderskapserkännandet. Också modern skall skriftligen godkänna faderskapserkännandet. Möjligheten att

häva lagens bördspresumtion genom avtal har givetvis måst i gör-ligaste mån säkras mot ett faderskapserkännande, som inte överens-stämmer med de biologiska förhållandena. Moderns medverkan är här viktig och kravet på hennes skriftliga godkännande är därför absolut. Efter moderns död kan faderskapspresumtionen därför hävas endast genom rättegång.

Fastställande av faderskap

År 1969 tillkom nya bestämmelser om fastställande av faderskap. Dessa bestämmelser som nu återfinns främst i FB 1—3 kap. trädde i kraft den 1.1.1970 och har undergått vissa ändringar år 1973 och 1976. Bakgrunden till 1969 års, i huvudsak allttjämt gällande regler om fastställande av faderskap skall här anges i all kort-het. Bestämmelserna i 1949 års FB innefattade i sak endast en mindre jämkning av de dittills gällande reglerna i 1917 års lag om barn utom äktenskap. Enligt dessa senare skulle den, som haft samlag med modern under konceptionstiden, anses som fader om det ej var uppenbart att barnet ej avlats av honom. I en och samma faderskapsprocess kunde bara en man stämmas in och det saknade i princip betydelse att kvinnan under konceptionstiden haft samlag också med annan man. Hon kunde välja att i fader-skapsprocessen stämma in vem hon ville av de män, som hon haft samlag med under konceptionstiden. En man, som haft samlag med henne under denna tid och som påstods vara barnets fader, kunde uteslutas från faderskapet endast om det visades, att han inte kunde vara fader till barnet. Så kunde faderskapet uteslutas genom bevisning, att mannen var steril eller att kvinnan redan var gravid vid tiden för samlaget med honom och vidare då bar-net hade egenskaper, som gjorde att mannen ifråga inte kunde vara dess fader. Denna mot mannen mycket stränga lagstiftning ledde till att faderskap till barn utom äktenskap kunde faststäl-las i största utsträckning. Exceptio plurium, dvs. invändning från mannens sida om att modern under konceptionstiden haft samlag också med annan man än honom, var icke tillåten enligt LBuÄ. Enligt FB i dess lydelse fram till den 1 jan. 1970 var hu-, vudregeln densamma. En exceptio plurium från svarandens sida hade sålunda ingen självständig betydelse. Om däremot särskilda skäl talade emot att den instämde mannen, trots samlag under

konceptionstiden, var barnets fader, kunde bevisning om att modern haft samlag med annan man få föras (19). Så småningom utvecklades emellertid blodgruppsforskningen så, att en blodundersökning kunde ge viss ledning i faderskapsärendena och detta resulterade i lagstiftning om sådan undersökning i faderskapsmål, den första av år 1933. Det praktiska värdet av blodundersökningarna var dock inte större än att blodgruppsbestämningen kunde utsluta, att en utpekad man var fader till barnet.

Det är alltså inte möjligt att positivt bevisa, att en viss man måste vara fader till ett visst barn. Efterhand har dock blodundersökningarna utvecklats och kan nu ge stöd också, när det gäller att bedöma den större eller mindre sannolikheten för att en viss man är fader till barnet. Av värde härvidlag är vidare de antropologiska undersökningar av annan art, som i blodundersökningslagen omnämns som *annan undersökning rörande ärftliga egenskaper*. Härvid undersöks andra kroppsliga faktorer av ärftlig beskaffenhet än blodgruppsegenskaperna, såsom ögonfärg, örats ställning och konfiguration, födelsemärken m.m. De ovan nämnda, nya faderskapsreglerna av år 1969 innebar också väsentliga förändringar, jämfört med vad tidigare gällde. Den dittillsvarande lagstiftningen vilade på principen, att faderskapet skulle fastställas även om det förelåg avsevärd risk för att mannen ifråga inte var fader till barnet. Nu gick man över från negativ till positiv sannolikhetsbedömning. Förut kunde en man som haft samlag med modern under konceptionstiden förklaras för fader om hans faderskap inte var osannolikt. I stället bestämdes nu förutsättningarna för att en man skall förklaras vara fader till barnet på följande sätt: Dels skall det bevisas att han haft samlag med modern under konceptionstiden, dels skall det med hänsyn tagen till alla föreliggande omständigheter vara sannolikt att han är fader till barnet (FB 1:5).

Faderskapserkännande

FB 1:3 innehåller den grundläggande bestämmelsen, att faderskap kan fastställas genom erkännande eller genom dom. I FB 1:4 anges på vilket sätt sådant erkännande skall göras. Faderskapserkännandet är en formbunden handling. Det skall ges skriftligen och bevitnas av två personer. Det är endast mannen själv, som kan ge erkännan-

det. Är mannen omyndig, kan sålunda inte hans förmyndare företräda honom. För att erkännande skall kunna ges krävs dock inte, att mannen är myndig. Är han underårig, måste han dock ha sådan mognad, att han förstår erkännandets innebörd och i rimlig grad kan inse dess konsekvenser. Sinnesslöhet och svårare former av sinnessjukdom utesluter naturligtvis oavsett åldern möjligheten att avge ett faderskapserkännande (20). Vidare fordras medverkan från de barnavårdande myndigheternas och från moderns sida. Barnavårdsnämnden skall skriftligen godkänna faderns erkännande. Modern skall lämna sitt skriftliga godkännande, såvida barnet ej har annan förmyndare än modern. I så fall skall godkännandet — på samma sätt — i stället lämnas av denne. Om barnet inte har annan förmyndare, skall godkännandet ges av modern även om hon är underårig. För det fall att barnet vid tiden för erkännandet uppnått myndig ålder, utgår kravet på moderns godkännande och i stället fordras barnets skriftliga godkännande av faderskapserkännandet. I sådant fall krävs inte heller någon annan medverkan från moderns sida. Vittneskravet gäller numera endast faderns erkännande. De övriga personernas underskrifter behöver enligt FB 1:4 inte vara bevittnade (21). Faderskapserkännandet kan enligt FB 1:4 lämnas redan före barnets födelse (22).

Fråga har ställts om ett faderskapserkännande kan göras efter det barnet avlidit. Man synes emellertid inom litteraturen vara förhållandevis ense om att det inte låter sig göra. Lind hänvisar till uttalanden av Walin och Malmström, till vilka han i sak ansluter sig. Lind stöder sig vidare därpå, att faderskapserkännandet förutsätter två parter och att avliden part inte kan företrädas av annan (23).

De nuvarande reglerna rörande faderskapsprocessen syftar, såsom nedan vidare skall utvecklas, till att endast den som är sannolik såsom fader till barnet skall kunna förklaras vara barnets fader. Intresset av att faderskapserkännandet överensstämmer med de verkliga förhållandena är väl inte alldeles detsamma men dock påtagligt. Initiativet till erkännandet kan naturligtvis tänkas komma från mannen själv men det kommer ofta från barnavårdsnämnden. Om barnavårdsnämndens utredning rörande faderskapet till barnet *ger tillräcklig säkerhet* för faderskapsfrågans bedömning, bör vederbörande beredas tillfälle att erkänna fader-

skapet (FB 2:5). Även om förslaget till godkännande kommer från mannen, krävs för barnavårdsnämndens godkännande, att det på övertygande sätt gjorts antagligt, att han är fader till barnet. Om det är uppenbart, att modern under konceptionstiden inte haft samlag med annan än den man, som är beredd att erkänna faderskapet, bör barnavårdsnämnden kunna lämna sin medverkan till erkännandet utan ytterligare utredning. I de fall däremot, där modern veterligen haft sådan förbindelse med flera män, bör väl i allmänhet faderskapsfrågan överlämnas till domstols avgörande. Så antagligen också då något så när välgrundad misstanke om flera förbindelser föreligger. I sådana fall har barnavårdsnämnden enligt FB 2:6 att verka för att blodundersökning sker. Skulle blodundersökningen ge till resultat att den, som är beredd att erkänna faderskapet, är den ende av männen ifråga, som inte kan uteslutas från faderskapet, bör barnavårdsnämnden kunna medverka till erkännandet. Då är ju saken lika klarlagd som om modern endast haft förbindelse med denne man (24).

Genom ett faderskapserkännande, som fyller de formkrav och de krav på medverkan av olika personer, som anges i FB 1:4, är faderskapet till barnet fastställt. Detta hindrar emellertid inte att faderskapsfrågan ändå kan upptas till prövning. Kan det visas, att mannen ifråga ej är barnets fader, skall domstolen förklara, att erkännandet saknar laga verkan. Det måste då visas att erkännandet är oriktigt — det räcker inte att visa, att det erkända faderskapet är osannolikt. Risken att den som gjort erkännandet ej är fader till barnet är kanske något större i de fall, där faderskapserkännandet ges före barnets födelse. I andra fall kan man, åtminstone efter 1969 års lagändring, räkna med att barnavårdsnämndens kontroll blir tämligen rigorös. Enligt motiven bör det åligga barnavårdsnämnden att kontrollera, att det inte finns något som talar mot att mannen ifråga verkligen är fader till barnet (25).

Talan om fastställande av faderskap

I de fall där faderskapet ej erkänns på nu sagda sätt kan den man, som modern påstår vara fader till barnet, instämmas till domstol med yrkande, att han skall förklaras vara fader till barnet. För

bifall till denna talan krävs enligt FB 1:5 dels att det skall vara utrett att mannen ifråga haft samlag med barnets moder under den tid då barnet kan vara avlat, dels att det med hänsyn till *samtliga omständigheter* är sannolikt att barnet avlats av honom.

Närmare bestämmelser rörande faderskapsprocessen finns i blodundersökningslagen och i FB kap. 2 och 3.

Att faderskapet blir fastställt är så gott som undantagslöst av ekonomiskt intresse för barnet och det får sägas alltid vara av personlig vikt för ett barn, att det får veta vem som är dess fader. Inte minst med hänsyn till detta personliga intresse har det ansetts böra åligga barnavårdsnämnden att söka få faderskapet fastställt även för det fall, att den presumtive fadern avlidit (26). Så lär barnavårdsnämnden också ha att verka för att få faderskapet fastställt även om modern ensam kan tillgodose barnets alla materiella behov och inte vill, att utredning rörande faderskapet görs. I FB 2:7 anges i vilka fall barnavårdsnämnden får lov att lägga ner en påbörjad faderskapsutredning. Att på moderns begäran avstå från utredning rörande faderskapet i andra än där nämnda fall torde inte vara förenligt med dessa bestämmelser.

Barnavårdsnämndens utredning

Den utredning, som barnavårdsnämnden har att företa för att få fram vem som är fader till barnet, kan innefatta åtgärder av flera skilda slag. Det man i allmänhet har att utgå från är moderns uppgifter rörande samlag under konceptionstiden och förhör med den eller de män, som sålunda kan bli aktuella. I tveksamma fall kan moderns respektive männens uppgifter behöva kontrolleras genom förhör med andra personer. Barnavårdsnämnden skall vidare försöka få till stånd blodundersökning, om den påstodde fadern begär det eller det finns anledning anta, att modern under konceptionstiden haft samlag med mera än en man. Undersökningen avser modern, barnet och den som haft samlag med modern under konceptionstiden. Eftersom det är av synnerlig vikt att det fastställda faderskapet överensstämmer med det biologiska, bör barnavårdsnämnden i största utsträckning arbeta för att få blodundersökning gjord. I motiven till de förevarande bestämmelserna anges, att det huvudsakligen är bara vid fasta förbindelser mellan parterna som man kan avstå från sådan undersökning (27). Barnavårdsnäm-

den kan sålunda ta initiativ till blodundersökning men har däremot ingen möjlighet att framtvinga en sådan. Om exempelvis mannen respektive någon av de män, som skall undersökas, inte vill medverka, så återstår endast att dra faderskapsfrågan under domstols prövning. I rättegången kan domstolen enligt blodundersökningslagen 1 § förordna om blodundersökning och enligt lagens 2 § även ge vitesföreläggande.

Den generella bestämmelsen i FB 3:9 kan vidare aktualisera annan medicinsk utredning än blodundersökning. För att man skall kunna fastställa om ett påstått samlag ligger inom konceptionstiden kan det behövas uppgifter om barnets vikt, längd och utvecklingsgrad i övrigt vid födelsen. Att redan inom ramen för barnavårdsnämndens utredning företa annan antropologisk undersökning än blodundersökning anses inte tillrådligt annat än där alldeles särskilda skäl talar för det. Sådan undersökning tar ganska lång tid, och för vissa delar av undersökningen fordras ofta att barnet hunnit bli ett par år gammalt. Sådan antropologisk undersökning kommer därför huvudsakligen ifråga sedan rättegång angående faderskapet anhängiggjorts (28).

Beträffande barnavårdsnämndens utredning är vidare föreskrivet dels att utredningen normalt skall vara slutförd inom ett år från barnets födelse, dels att det skall föras protokoll över vad som förekommit vid utredningen. Detta protokoll skall ges in till domstolen i det fall, att talan om faderskapet förs. Såsom tidigare nämnts, skall emellertid barnavårdsnämnden, om utredningen med tillräcklig säkerhet ger vid handen att viss man är fader till barnet, bereda honom tillfälle att erkänna faderskapet (29). I andra fall kan läget bli det, att utredningen anses böra läggas ned enligt vad i FB 2:7 närmare anges.

Parterna i faderskapsprocessen

Om den antagne fadern inte vill erkänna faderskapet eller om utredningen inte givit så säkert resultat, att erkännande bör komma ifråga, har barnavårdsnämnden att enligt FB 3:5 väcka talan vid domstol om faderskapets fastställande. Förutom av barnavårdsnämnden kan talan väckas av den som har vårdnaden om barnet respektive av särskild förmyndare för barnet, där sådan finns förordnad. Såsom vårdnadshavare kan modern själv föra talan

även om hon är underårig. Att märka är att nu nämnda personer för talan såsom ställföreträdare för barnet; det är barnet självt som är part i faderskapsprocessen (FB 3:5). Barnavårdsnämnd och moder respektive annan förmyndare är var för sig taleberättigade och behöver inte ha den eller de andras samtycke till processen (30). Emellertid skall var och en av dem höras i rättegången. Som svarande i målet skall enligt FB 3:6 instämmas den eller de män, som enligt barnavårdsnämndens utredning skäligen kan komma ifråga som fader till barnet. Om det under målets gång kommer fram uppgifter om att modern under konceptionstiden haft samlag med någon, som inte är instämd, kan barnavårdsnämnden begära, att också denne man eller dessa män stäms in till domstolen. Sådan utvidgning av rättegången kan enligt FB 3:6 också begäras av den eller de tidigare svarandena i målet (31).

Har någon som kan komma ifråga som fader avlidit, kan enligt FB 3:6 faderskapstalan föras mot de hans arvingar som anges i FB 3:2. Om tilltänkt svarande vistas på okänd ort, skall jämlikt FB 20:2 god man för honom förordnas.

Enligt vad här tidigare anförts anses faderskapserkännande ej kunna göras efter det barnet avlidit (32). Det torde inte heller vara möjligt att väcka faderskapstalan inför domstol efter barnets död. I fall, där faderskapsfrågan har rättslig betydelse även efter barnets död såsom rörande rätt till arv anses den kunna prövas domskälsvis i arvsprocessen. Den kommer då upp som en prejudicialfråga (33).

Faderskapstalan kan endast föras för barnets räkning. Sålunda kan inte en presumtiv fader föra talan under yrkande, att han skall förklaras vara fader till barnet. Om han ur arvsrättslig synpunkt har intresse av att få faderskapsfrågan prövad, är också han hänvisad till att begära, att den tas upp som prejudicialfråga i tvist om arv efter barnet.

Övriga förutsättningar för bifall till talan om fastställande av faderskap

FB 3:9 innehåller den allmänna anvisningen, att rätten skall vaka över att frågan om barnets börd blir tillbörligen utredd. Förutsättningarna för att en i faderskapsprocessen instämmd man skall kunna förklaras vara fader till barnet är angivna i FB 1:5.

Samlagsrekvisitet

Det första kravet för bifall till talan i faderskapsprocessen är att det skall vara utrett, att svaranden ifråga haft samlag med barnets moder under konceptionstiden. För att en i faderskapsprocessen instämmd man skall kunna förklaras vara fader till barnet fordras nu, liksom enligt tidigare lagstiftning, fullt bevis om att han haft samlag med modern under konceptionstiden (34). Sättet för bevisningen har emellertid undergått en av nya RB betingad ändring. Fram till nya RB:s införande kunde domstolen enligt LBUÄ förelägga en normerad partsed. Detta innebar antingen att modern förelades att med ed bekräfta, att hon under konceptionstiden haft samlag med mannen ifråga eller att mannen ålades att med ed förneka, att sådant samlag ägt rum. Den förra eden kallades fyllnadsed, den senare värjemålsed. Edgången skulle anföras åt den av parterna, som domstolen fann mest skickad att gå eden, eller vid lika lämplighet åt den vars uppgifter syntes trovärdigast. Edgången i faderskapsmål har i och med nya RB ersatts av förhör under sanningsförsäkran. Sådant förhör kan hållas med båda parter och det inträffar någon gång, att modern under sanningsförsäkran påstår, att samlag ägt rum, medan mannen under sanningsförsäkran förnekar detta. Det blir i ett sådant fall fråga om vilkendera partens uppgifter, som allt tillsamman taget, verkar mest trovärdiga. Viss hänsyn anses dock kunna tas till det förhållandet, att det i och för sig är sannolikare, att modern talar sanning (35). Att märka är att kraven på bevisning inte undergått någon materiell ändring genom den av nya RB betingade övergången från ed i faderskapsmål till förhör under sanningsförsäkran. Domstolen skall nu som tidigare för bifall till faderskapstalan kunna anse det utrett, att modern under konceptionstiden haft samlag med mannen ifråga.

Sannolikhetsbedömningen

Om det utretts, att samlag, som nu sagts, ägt rum under konceptionstiden, återstår frågan om det är sannolikt, att barnet avlats vid sådant samlag. Hur denna sannolikhetsavvägning skall ske, beror främst därpå, om modern under konceptionstiden haft samlag med flera än en man. Detta är en punkt, där det kan vara svårt att vinna klarhet. En moderns försäkran, att hon inte haft samlag med annan man, kan inte alltid tas för god. Men fallet är naturligtvis ofta det, att domstolen anser sig böra stanna för den uppfattningen att hon talar sanning, och därmed skulle sannolikhetsrekvisitet i FB 1:5 kunna vara fyllt. Att mot moderns försäkran få fram bevisning om att hon under konceptionstiden haft samlag också med annan man är självfallet i allmänhet svårt. Lind gör ett antagande, att kvinnan i hälften av de faderskapsfall, som avgörs av domstol, haft samlag med mera än en man (36). Det anses emellertid föreligga stor risk för att modern förtiger, att hon haft samlag med flera män.

Hur presumtionsregeln i FB 1:5 verkar i olika fall belyses av departementschefen i motiven till bestämmelsen genom ett par exempel. Det första avser det fallet, att endast en man är instämnd i faderskapsprocessen. I detta exempel antas, att modern utpekar viss man som fader till barnet, att det blir utrett att han haft samlag med henne under konceptionstiden, att han inte kan uteslutas från faderskapet genom blodundersökning och slutligen att utredningen inte visar, att modern haft samlag med någon annan man under konceptionstiden. Slutsatsen blir då *i allmänhet* att den utpekade mannen är sannolik som fader. Nu kan ju emellertid resultatet av blodundersökningen ändå visa, att han är mer eller mindre sannolik som fader. Skulle blodundersökningen visa en påfallande låg sannolikhet för faderskapet, bör faderskapstalan dock kunna bifallas om modern gör ett mycket trovärdigt intryck och hennes uppgifter dessutom vinner stöd av annan utredning. Så kan det tänkas att en antropologisk undersökning gör faderskapet mera troligt än vad blodundersökningen gjort.

De fall, där modern visas ha haft samlag med två män och blodundersökningen inte utesluter någon av dem från faderskapet, belyser departementschefen på följande sätt. Här får en jämförelse mellan männen göras med ledning av alla omständig-

heter som kommer fram i målet, såsom exempelvis att den ene haft stadigvarande förbindelse med modern, den andre endast tillfällig sådan. Uppgifter om att preventivmedel använts anses ofta diskutabla men någon gång kan en sådan uppgift vara värd ett beaktande. Ibland kan utredningen om blodgruppsstatistiska differenser eller annan antropologisk undersökning fälla utslaget. Domstolen har här att bedöma om det i målet förebragta materialet ger övervägande sannolikhet för den enes eller den andres faderskap. Ett val dem emellan bör emellertid inte träffas om skillnaden i sannolikhet ter sig helt obetydlig. I så fall skall faderskapstalan ogillas ifråga om båda männen.

Slutligen tar departementschefen upp de fall, där modern visas ha haft samlag med tre eller flera män under konceptionstiden. I sådana fall kan det stundom av hänsyn till modern och barnet befinnas riktigast att inte alls väcka talan om faderskapets fastställande. Där ett fall med tre eller flera män inblandade dras under domstols prövning, blir avgörandet i allmänhet i hög grad beroende på resultatet av blodundersökning och eventuella andra antropologiska undersökningar. Om det varken genom sådana undersökningar eller eljest går att få fram en någorlunda klar sannolikhetsövertikt för en av männen, bör faderskapstalan mot dem alla ogillas (37).

Konceptionstidens bestämmande i det enskilda fallet är av betydelse då det skall utredas, om det påstådda samlaget infallit under tid *då barnet kan vara avlat*. I de fall, då modern under konceptionstiden haft samlag med två eller flera män, kan vidare samlagens placering under konceptionstiden påverka sannolikhetsbedömningen. Så kan barnets utvecklingsgrad exempelvis göra det mera sannolikt, att barnet avlats vid ett samlag, som ligger i slutet av konceptionstiden, än vid ett som ligger i dennas början. Vidare kan samlagens placering i kvinnans menstruationscykel ha betydelse härvidlag (38).

Som tidigare nämnts, kan genom en rättsmedicinsk utredning icke positivt bestämmas, att en viss man är fader till barnet ifråga. Däremot kan en medicinsk utredning göra det uteslutet, att viss man är fader till barnet, och vidare kan den ge ledning vid bedömningen om en man är mera sannolik som fader än en annan man.

Konceptionstidens bestämmande

En typ av medicinsk undersökning är den, som syftar till att bestämma när konception i det förevarande fallet kan antas ha ägt rum och om det är mera sannolikt att barnet avlats vid ett samlag än vid ett annat, som båda infallit under konceptionstiden. Här bestäms utgångsläget med hjälp av förevarande tabeller. De här tidigare nämnda Engström—Falconerska tabellerna redovisar konceptionstider vid olika födelsevikter och födelselängder hos flickor respektive pojkar. Med ledning av dessa tabeller kan konceptionstiden i det enskilda fallet beräknas. Tabellerna ger också ledning vid bedömandet av sannolikheten för att ett samlag vid viss tidpunkt varit befruktande. Engström och Falconer säger emellertid beträffande tabellernas användning: »Det bör framhållas, att medicinsk sakkunskap bör anlitas vid bedömningen i tveksamma fall, såsom när tabellerna icke alls ger ledning eller erhållna värden ligger nära ytterkanterna eller beräkningarna med hänsyn till vikt och längd avsevärt avviker från varandra» (39).

Av de medicinsk-biologiska undersökningsmetoderna är blodundersökningen den viktigaste. I blodundersökningslagen ges närmare bestämmelser om användning av dels sådan undersökning dels annan antropologisk undersökning.

Blodundersökning och annan antropologisk undersökning

Möjligheterna att genom blodundersökning utesluta viss man såsom möjlig fader till barnet respektive att med ledning av blodundersökningens resultat bedöma sannolikheten för visst faderskap vilar därpå, att inom varje blod- och serumgruppssystem finns blod- och serumgruppskonstellationer, som inte kan förekomma mellan moder — barn och biologisk fader. Om en sådan konstellation kan påvisas i ett visst ärende, kan faderskapet i allmänhet uteslutas. Sannolikhetsbedömningarna vilar därpå, att man kan bedöma med vilken frekvens en föreliggande blodgruppskonstellation mellan moder, barn och fader förekommer i fall, då mannen är barnets biologiske fader och då han inte är det.

Genom antropologisk undersökning kan, som tidigare berörts, också undersökas andra ärftliga egenskaper av betydelse för faderskapsbestämningen än dem som avses med blodundersökningen.

Ärftliga missbildningar och sådana speciella egenskaper som hudfärg och andra rasskillnader kan utesluta att en viss man är fader respektive göra en man mera sannolik såsom fader än en annan man. Också mindre påfallande särdrag kan ha betydelse — om än vanligen mindre avgörande — såsom ögonfärg, hårfärg, öronmusslans utformning, andra kroppsdelars form etc. Värdet av antropologiska undersökningar var tidigare omstritt, men den medicinska sakkunskapen har under senare tid blivit mera positivt inställd till undersökningsmetoden ifråga (40).

I blodundersökningslagen ges bestämmelser om bl.a. det processuella förfarandet beträffande blodundersökning och andra antropologiska undersökningar. Enligt dessa bestämmelser kan domstolen dels — som här tidigare nämnts — i mål om barnets börd dels i mål om faderskap till barnet förordna om sådan undersökning. Initiativet till undersökningen kan tas av part i målet eller av domstolen. De personer, som kan undersökas, är modern och barnet samt den man, mot vilken faderskapstalan förs. Finns det anledning anta, att modern under konceptionstiden haft samlag också med annan man, kan domstolen förordna, att också han skall undersökas. För att förordnande om undersökning skall kunna ges, fordras att undersökningen skall kunna ske *utan nämnvärt men*. Innan förordnandet ges skall den, som avses skola undersökas, få tillfälle att yttra sig. För att få vederbörande att genomgå undersökningen ifråga kan domstolen ge vitesföreläggande. Härutöver ges i blodundersökningslagen bestämmelser om hur kostnaderna för undersökningen ersätts. Till blodundersökningslagen anknyter en KK av 1969 med närmare bestämmelser angående undersökningsförfarandet. De på undersökningspersonerna av läkare tagna blodproven skickas in till statens rättskemiska laboratorium för undersökning. Vid antropologisk undersökning får vederbörande inställa sig vid statens rättsläkarstation i Stockholm eller hos sakkunnig som godkänns av socialstyrelsen.

Artificiell insemination

Vår föräldrarättsliga lagstiftning räknar uteslutande med att barnet avlats genom samlag mellan föräldrarna. Möjligheten att framkalla graviditet genom artificiell insemination har dock varit före-

mål för lagstiftarens uppmärksamhet. 1947 tillkallades sålunda sakkunniga att »verkställa utredning rörande de rättsliga och medicinska frågor som ha samband med artificiell insemination». Deras arbete resulterade i ett förslag till lag om insemination (41). Lagstiftning i frågan har emellertid inte följt och kan knappast sägas vara aktuell. Förbud mot insemination finns emellertid inte.

Genom insemination, även kallad konstgjord befruktning eller konstbefruktning, överförs sperma till kvinnan på annat sätt än genom samlag. Man skiljer mellan homolog insemination och heterolog insemination. Den homologa inseminationen sker med sperma från kvinnans make, den heterologa med sperma från annan man. Med denna gränsdragning måste den heterologa inseminationen avse också insemination på ogift kvinna (42). Såväl homolog som heterolog insemination har förekommit i Sverige men veterligen endast på gift kvinna. Lagförslaget avser endast heterolog insemination på gift kvinna. Den homologa inseminationen medför inga faderskapsproblem: då den äkta mannens sperma använts, är han barnets biologiske fader. Enligt lagförslaget fordras den äkta mannens samtycke till den heterologa inseminationen. Mot spermagivaren får icke väckas talan om faderskap till barnet. Inseminationen får inte heller såsom sådan av mannen eller hans arvingar läggas till grund för talan om att barnet skall förklaras sakna äktenskaplig börd.

I brist på lagstiftning är det rättsliga läget beträffande barn, som avlats genom heterolog insemination, ganska osäkert. Ett den äkta mannens samtycke till sådan insemination bör dock i likhet med ett erkännande enligt FB 2:1 kunna avskära möjligheten att tala å barnets börd. Vanskligare är det att bestämma det rättsliga läget om ett efter heterolog insemination fött barn skulle förklaras sakna äktenskaplig börd. Detta är tänkbart om inseminationen skett utan mannens vilja och dessutom anses barnet ha rätt att föra bördstalan, oavsett om mannen samtyckt till inseminationen eller ej. Motsvarande osäkerhet råder för det fall, då inseminationen sker på ogift kvinna. FB:s regler om bördprocess och faderskapstalan utgår ifrån att barnet avlats vid samlag. Det har också ansetts att spermagivaren vid den heterologa inseminationen inte utan vidare kan anses som fader i rättslig bemärkelse med därav följande förpliktelser. I vissa fall skulle emellertid förhållandena i övrigt kunna tänkas

vara sådana, att ett faderskap i rättslig mening finge anses föreligga. Så exempelvis om en ogift kvinna och hennes spermagivare avsett att det rättsliga faderskapets förpliktelser skulle uppkomma (43). Insemination på ogift kvinna kan naturligtvis för det fall att kvinnan och spermagivaren lever i ett s.k. samvetsäktenskap av dem uppfattas som likvärdig med homolog insemination på gift kvinna.

VÅRDNAD OM BARN

Vårdnadens innebörd

Från begreppet vårdnad om barn är att skilja begreppen underhållsskyldighet, förmynderskap och vård.

Vårnaden innefattar omsorgen om barnets person. Den som har vårdnaden om barnet har rätt och plikt att sörja för att barnets kroppsliga och andliga behov blir tillgodosedda. Vårdnadshavaren skall sålunda se till, att det blir materiellt sörjt för barnet och att barnet får uppfostran och utbildning. Begreppet vårdnad är inte direkt definierat i lagtext. Av bestämmelserna i FB 6:2 och 6:3 framgår emellertid de centrala rättigheter och plikter, som vårdnadshavaren har gentemot barnet. Det sistnämnda lagrummet är ändrat fr.o.m. den 1 juli 1966: ditinstills hade vårdnadshavaren rätt att *för barnets tillrättavisande använda de uppfostringsmedel som med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter må anses lämpliga*. Det förhållandet att det i LBiÄ förekommande ordet *tukta* i FB byttes ut mot *tillrättavisa* ansågs dock utmärka, att mera kraftiga former av kroppssaga om möjligt borde undvikas (44). Med bestämmelsen om aganderätt korresponderade dåvarande SL 14:16, som uteslöt straff för misshandel i det fall, då genom vårdnadshavares aga av barnet ingen eller endast ringa skada tillfogats detta. Nu tillåter FB 6:3 endast att föräldrar utövar erforderlig uppsikt över barnet. Aganderätten är sålunda borttagen.

Det är vårdnadshavaren, som skall besluta i förekommande frågor rörande barnets personliga angelägenheter; vårdnadshavaren bestämmer exempelvis om barnets vistelseort och dess skolgång. Eftersom vårdnadshavaren har att sörja för barnets person är det han som för talan i mål och ärenden rörande personliga frågor. Enligt RB 20:14 och 21:1 har dock barnet stundom rätt att självt föra talan i sådana fall. Sedan det s.k. giftomannaskapet för barnet upphört, tillkommer det den underårige själv att söka länsstyrelsens tillstånd till giftermål före 18 års ålder. Vårdnadshavaren

skall emellertid beredas tillfälle att yttra sig i ärendet, om det kan ske. Vårdnadshavaren har vidare rätt att föra talan mot beslut om tillstånd för underårig att ingå äktenskap (GB 2:1 och 5).

Av vilken art och omfattning barnets utbildning skall vara, låter sig naturligtvis inte mera direkt anges i lagtext. I FB 6:2 ges emellertid en allmän anvisning härom. Vårdnadshavaren skall sörja för att barnet får den utbildning, som kan anses tillbörlig med hänsyn till å ena sidan de föreliggande ekonomiska möjligheterna och å andra sidan barnets anlag (45). Sålunda är det vårdnadshavaren som har att bestämma om barnet efter obligatorisk skolgång skall vidareutbildas eller förvärvsarbeta.

En viss rätt att själv bestämma om användningen av sin arbetskraft har dock barnet enligt FB 6:4 fr.o.m. 16 års ålder. En förutsättning härför är emellertid, att vårdnadshavaren redan bestämt, att barnet skall placeras ut i förvärvsarbete och var det skall ta anställning. Om barnet blivit i stånd att försörja sig genom den av vårdnadshavaren sålunda valda anställningen, har det rätt att säga upp det av vårdnadshavaren slutna arbetsavtalet och själv sluta avtal om annat arbete. Detta nya arbete skall dock vara av liknande art som det tidigare. Så får barnet exempelvis inte byta ett arbete i en trädgårdsrörelse mot ett arbete hos ett kringresande tivolisällskap. Det viktiga beslutet, om barnet redan alls skall ut i förvärvslivet, tillkommer här vårdnadshavaren ensam och han har också rätt att bestämma arbetets art. För att 16–18-åringen skall få byta sysselsättning krävs dessutom att han har den självständighet i sin livsföring, som kommer därav att han har sin försörjning genom det arbete som han redan har. Ett 16–18-åringens arbetsavtal äger vårdnadshavaren häva om det må anses erforderligt med hänsyn till barnets uppfostran eller välfärd. Bestämmandet i denna fråga tillkommer vårdnadshavaren ensam. Efter det vårdnadshavaren sagt upp ett av 16–18-åringen ingånget arbetsavtal går barnets ifrågavarande emancipation förlorad och det har sedan inte rätt att själv sluta arbetsavtal förrän i och med uppnådd myndighet.

16–18-åringens rätt att själv sluta arbetsavtal och att säga upp ett arbetsavtal, som vårdnadshavaren träffat, innebär en inskränkning i vårdnadshavarens behörighet enligt FB 6:2. Att sluta avtal för den underåriges räkning är egentligen en i förmynderskapet för honom ingående behörighet. Arbetsavtalen har emellertid på

grund av sin stora betydelse för den underåriges person ansetts böra ingå i vårdnaden. Åtskillnaden kan bli av betydelse i de mera sällsynta fall, där vårdnadshavaren inte också är barnets förmyndare (46). Regeln om 16–18 åringens rätt att sluta arbetsavtal och att säga upp arbetsavtal infördes i FB från LBiÄ i oförändrat skick.

FB:s regler om vårdnadshavarens plikter är sanktionerade främst därigenom, att en försumlig vårdnadshavare enligt bestämmelsen i FB 6:9 kan bli fråntagen vårdnaden om barnet. Jämlikt Skadeståndslagen har barn, som blir skadeståndsskyldigt, regressrätt mot vårdnadshavaren, om denne genom försummelse av sin vårdnadsplikt vållat skadan. Underlåten uppsikt över barnet kan också leda till att vårdnadshavaren blir skadeståndsskyldig mot tredje man.

Underhållsskyldigheten gentemot barn skall behandlas nedan (47). Här må till förtydligande av vårdnadsbegreppet endast anmärkas, att vårdnaden enligt FB 6:2 inte såsom sådan innefattar skyldighet att bekosta barnets uppehälle och utbildning. Det är visserligen, såsom också nedan skall närmare behandlas, vanligtvis samma personer, dvs. föräldrarna, som har vårdnaden om barnet och som är underhållsskyldiga gentemot detta (48). Men det finns fall, där vårdnadshavaren inte är underhållsskyldig. Så skall enligt FB 7:1 barnets egna inkomster och tillgångar medräknas, när föräldrarnas underhållsskyldighet uträknas. Även i FB 6:2 beaktas barnets egna ekonomiska möjligheter. Slutligen må uppmärksammas de fall, då underhållsskyldiga föräldrar fråntagits vårdnaden om barnet resp. då barnet uppnått myndig ålder. Vårdnadshavaren skall emellertid, oavsett vem som är underhållsskyldig, sörja för att barnet med användande av de medel, som sålunda står till förfogande för dess försörjning, får uppehälle och utbildning enligt vad i FB 6:2 sägs.

Liksom det i normalfallet är föräldrarna som har vårdnaden om barnet är det där också föräldrarna som är barnets förmyndare. Men vårdnad och *förmynderskap* är skilda begrepp och de båda funktionerna behöver inte åvila samma person. Medan vårdnadshavaren har att sörja för barnets person har förmyndaren enligt FB 13:1 att förvalta barnets egendom och såsom dess lega-

le ställföreträdare företräda det i angelägenheter som rör denna (49).

Relationen mellan begreppen vårdnad och *vård* är denna. Med *vård* avses den rent faktiska vården om barnet med allt vad därtill hör av mer eller mindre vardagliga åtgärder. I normalfallet utövar vårdnadshavaren också vården av barnet. Som tidigare nämnts, åligger det vårdnadshavaren att besluta i frågor rörande barnets personliga angelägenheter. Ett sådant beslut kan innefatta att vårdnadshavaren överlämnar den faktiska vården av barnet till annan. Så exempelvis när en ensam moder — eller fader — som inte anser sig kunna ha sitt barn hos sig, överlämnar detta till s.k. fosterföräldrar. Fosterföräldrarna utövar sedan den faktiska vården av barnet och detta på grund av ett vårdnadshavarens beslut, som denne när som helst kan återkalla. Så kan vårdnadshavaren ta barnet ifrån fosterföräldrarna för att i fortsättningen själv ha vården om detta eller för att anförtro den åt andra fosterföräldrar. Men (rättslig) vårdnadshavare har i detta fallet hela tiden varit vederbörande förälder. Fosterföräldrarna har endast haft (den faktiska) vården om barnet (50).

Vårdnaden om barnet varar till dess barnet fyllt 18 år eller dessförinnan gift sig. Den i vårdnaden ingående rätten att yttra sig i ärende angående tillstånd till äktenskap före 18 års ålder och besvärsrätten i sådant ärende är sålunda icke tillfinnandes inför ett den underåriges senare äktenskap, eftersom vårdnaden upphört i och med det första äktenskapet.

Vårdnadshavare för eget barn

Vårdnaden om barn tillkommer enligt FB 6:1 föräldrarna eller en av dem eller en särskilt förordnad förmyndare. Att märka är att underårighet eller omyndigförklaring inte utgör hinder för moder eller fader att vara vårdnadshavare. Vårdnaden utövas i första fallet av föräldrarna i förening, och fadern och modern är såsom vårdnadshavare inbördes fullt likställda. Om de skulle stanna i olika beslut om hur vårdnaden i viss situation skall utövas, finns det ingen möjlighet att få ett rättsligt avgörande i frågan. Det kan ju exempelvis tänkas att vid sjukdom den ene vill underkasta barnet en operation av behörig läkare, medan den andre vill följa en kvacksalvares råd om s.k. naturlig läkning. Endast enligt FB 6:9 kan

den andre via domstol här nå en utväg. Och det blir då genom att han söker få sin make skild från vårdnaden om barnet och därmed själv bli ensam vårdnadshavare. FB 6:5 förutsätter, att beslut i frågor rörande vårdnaden träffas av föräldrarna gemensamt. Från denna huvudregel medges undantag endast för det fall, att frånvaro, sjukdom eller annat hindrar den ene att delta i ett beslut, som inte utan olägenhet kan uppskjutas. Då tillkommer beslutanderätten den andra föräldern ensam. Det är emellertid genom bestämmelsens utformning sörjt för att inte den ene föräldern skall kunna avsiktligt förlägga ett viktigt beslut till tid, då den andre är förhindrad att delta däri. Om beslutet är av ingripande betydelse för barnets framtid, får detta inte fattas av den ene föräldern ensam annat än om barnets bästa kräver beslut, medan den andre ännu är förhindrad att delta i detta.

Bakgrunden till regeln i FB 6:1 att barn står under bägge föräldrarnas vårdnad återfinns i FB 6:6. Den gemensamma vårdnaden inträder vid barnets födelse, om föräldrarna då är gifta med varandra. "I annat fall" (ett ersättningsuttryck för det tidigare angivandet, främst, att barnet var fött utom äktenskap) tillkommer vårdnaden från barnets födelse modern ensam. Gemensam blir vårdnaden i detta fall "automatiskt" först om och när föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra. De gifta föräldrarnas gemensamma vårdnad kan emellertid ändras till att endast tillkomma en av dem och den ogifta moderns vårdnad kan ändras så att föräldrarna, ehuru inte gifta med varandra, kan få gemensam vårdnad av barnet. Vidare kan vårdnaden frångas varje nu berörd förälder. Enligt FB 6:7 kan föräldrar, som har gemensam vårdnad av sitt barn, tillsammans eller också en av dem, hos domstol begära, att endast den ena föräldern i fortsättningen skall vara vårdnadshavare. Vid äktenskapsskillnad mellan föräldrarna skall vårdnadsförordnande ges. Resultatet kan i vartdera fallet bli att den ena av föräldrarna härefter skall vara ensam vårdnadshavare. Domstolens beslut om vem av föräldrarna som skall ha vårdnaden om barnen skall grundas på hänsyn främst till barnens bästa. Mycket vanligt är att föräldrarna blir ense i vårdnadsfrågan. Det är naturligtvis i och för sig av värde för barnen, om frågan kan lösas utan större stridigheter mellan föräldrarna. Det är vidare att anta, att föräldrarnas överenskommelse även i övrigt i allmänhet är till barnens bästa. Huvudregeln i FB 6:7 är därför den, att domstolen skall fastställa föräldrarnas överenskommelse i vårdnadsfrågan. Detta skall ske

inte bara då överenskommelsen förefaller vara till barnens bästa utan också, om det synes tveksamt huruvida föräldrarnas lösning av problemet är till barnens fördel. Endast för det fall, att domstolen finner föräldrarnas beslut uppenbart stridande mot barnens bästa, har domstolen att frångå deras beslut och bestämma på annat sätt rörande vårdnaden om barnen. Om domstolen sålunda skulle finna, att vårdnaden alls icke lämpligen bör anförtrös åt den av makarna, som dessa själva bestämt, kan domstolen förordna att den andre skall ha vårdnaden. Skulle domstolen inte finna någon av makarna lämplig såsom vårdnadshavare, kan domstolen — enligt vad nedan närmare anges — anförtro vårdnaden om barnen åt en särskilt förordnad förmyndare.

I de fall, där makarna inte blir överens om vem av dem som ensam skall ha vårdnaden ligger avgörandet helt hos domstolen. Det skall, som nämnts, grundas på hänsyn främst till barnens bästa. Domstolarna ställs här ofta inför svåra avgöranden. Det gäller att skaffa så ingående kännedom som möjligt om de förhållanden, som kan tänkas utvisa hur barnens tillvaro kommer att gestalta sig om fadern får vårdnaden respektive om det blir modern som blir vårdnadshavare. Vissa allmänna synpunkter kan också inverka. Så anses en moder mera lämpad att ha hand om späda barn. När barnen blivit större, kan *en flicka anses böra hellre vara hos sin moder, en pojke hos fadern*. Att skilja syskon åt så att fadern får vårdnaden om ett barn och modern om ett annat, anses vara ogynnsamt för barnen, åtminstone om åldersskillnaden barnen emellan inte är alltför stor. Sådana generella synpunkter måste dock alltid vägas mot det speciella fallets beskaffenhet i övrigt. En moder till ett litet barn kan väl, om än helt undantagsvis, ha egenskaper som gör henne olämplig som vårdnadshavare; hon har kanske visat en påtaglig ansvarslöshet när det gällt att ta hand om barnet. Nutidens unga fäder har också ibland visat sig kunna ta väl hand om även ganska små barn. Någon gång kan var och en av i och för sig utmärkta flerbarnsföräldrar ha svårt att i fortsättningen ensam ta hand om alla barnen och det kan då — trots allt — befinnas lämpligast att barnen fördelas mellan föräldrarna. Det kan också någon gång på grund av barnens ålder, kön eller läggning vara med ett barns bästa mest förenligt att det får vara hos modern, med ett annat barns bästa mest förenligt att det får vara hos fadern. Av sådant skäl kan då en fördelning av barnen mellan föräldrarna befinnas

påkallad: vederbörande förälders lämplighet som vårdnadshavare får avgöras med hänsyn till varje barn för sig. Vidare måste naturligtvis sådana förhållanden hos en förälder, som enligt FB 6:9 kan leda till hans skiljande från vårdnaden, beaktas i nu förevarande fall. Ofta kan självfallet båda föräldrarna befinnas vara mycket väl skickade att ha vårdnaden om barnen. Då blir det svårare för domstolen att träffa sitt avgörande än när något brister i den enes lämplighet. När båda föräldrarna är klart lämpliga som vårdnadshavare, kan det tänkas, att man får låta sådana generella synpunkter som ovan nämnts bli utslagsgivande.

Huvudsaklig skuld till brytningen mellan makar har numera såsom sådan ingen betydelse, när det skall avgöras vem av dem som skall få vårdnaden om barnen. Dock kan naturligtvis den makes förfarande, som må ha orsakat söndringen, vara att beakta vid den allmänna lämplighetsbedömningen. Från tidigare rättspraxis kan nämnas, att en moder, som varit otrogen i äktenskapet, inte därigenom ansetts ha diskvalificerat sig som vårdnadshavare. I ett annat fall åter kan en makes pliktförsummelse eller missbruk av rusgivande medel i och för sig göra vederbörande olämplig som vårdnadshavare men detta alldeles oavsett om det vållat brytningen i äktenskapet eller denna har sin grund i ännu något annat (51).

Domstolens prövning av föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare kan slutligen ge vid handen, att det med hänsyn till barnens bästa är uppenbart, att ingen av föräldrarna bör anförtros vårdnaden. Till detta resultat kan domstolen komma såväl i fall, där föräldrarna är ense i vårdnadsfrågan som då de tvistar om vem av dem som skall ha vårdnaden. Vårdnaden skall då i stället anförtros åt en särskilt förordnad förmyndare. Att föräldrarna här fränkänns vårdnaden redan vid uppenbar olämplighet beror på, att det ansetts än vanskeligare att låta en icke lämplig förälder ha vårdnaden ensam. Att anförtro vårdnaden åt en särskilt förordnad förmyndare har ytterligare en fördel. Förmyndaren kan såsom vårdnadshavare överlämna barnen i den ene förälderns vård. Ehuru det varit uppenbart, att denne förälder med hänsyn till barnens bästa inte borde få vårdnaden, kan det någon gång hända att han eller hon ändå har förmåga att sköta barnen efter förmyndarens anvisningar och råd och under dennes kontroll. Det kan tänkas att den fader eller moder, som fått detta förmyndarens förtroende, anstränger sig

mera än eljest i vetskap om att möjligheten att få ha kvar barnen beror på hur de sköts. Skulle arrangemanget med vården inte slå väl ut, kan ju förmyndaren såsom vårdnadshavare åter ta barnen ifrån vederbörande förälder och ordna med annan vård.

Förordnande om vårdnad om barn i de fall, som avses i FB 6:7, skall naturligtvis ske med så ingående beaktande av de för tillfället rådande förhållandena som det är möjligt. Domstolen har att sörja för att frågan blir på tillfredsställande sätt utredd. Barnavårdsnämnds medverkan vid utredningen kan begäras. Fäder eller moder, som yrkar att bli tillerkänd vårdnaden eller i varje fall motsätter sig att den andre maken får vårdnaden, är naturligtvis oförhindrad att förebringa sin utredning. Det torde ligga i sakens natur, att domstolen — i den mån det låter sig göra — skall försöka bedöma vardera förälderns lämplighet också på längre sikt. Självfallet kan det dock senare inträffa förhållanden som gör det nödvändigt att ta upp vårdnadsfrågan på nytt. Ändrad livsföring kan göra en tidigare utmärkt vårdnadshavare mindre lämplig. En flyttning ur landet måste inte såsom sådan diskvalificera en vårdnadshavare, men flyttningen kan medföra en ändring i barnets uppväxtförhållanden som med hänsyn till dess ålder eller läggning får anses ogynnsam. Har beslut i vårdnadsfråga träffats på grund av ansökan utan samband med begäran om äktenskapsskillnad, skall frågan tas upp på nytt, om äktenskapsskillnad sedermera begäres.

Vårdnadsfrågan kan emellertid tas upp till behandling resp. ny behandling utan samband med sådan ändring i föräldrarnas relation till varandra, som nu sagts. De förhållanden, under vilka vårdnaden hittills utövats, kan komma att ändras så att vederbörande inte längre är den lämpligaste vårdnadshavaren. Då kan domstolen enligt FB 6:9 förordna på annat sätt beträffande vårdnaden. Det betyder att domstolen kan ta vårdnaden ifrån förälder, som nu har vårdnaden eller del i denna, och anförtro vårdnaden åt den andre om detta är motiverat av att hittillsvarande vårdnadsförhållanden medför fara för barnets utveckling enligt vad i FB 6:9 närmare anges (52). Ett särskilt fall av förälder som ensam vårdnadshavare är det i FB 6:10 upptagna. Om vid föräldrars gemensamma vårdnad en av dem dör, blir den efterlevande av dem automatiskt ensam vårdnadshavare. Dör däremot en förälder, som är ensam vårdnadshavare, kan efterlevande föräldern få vårdnaden över-

flyttad på sig endast genom domstols förordnande. Sådant förordnande skall enligt FB 6:10 ges åt denne om det ej är uppenbart med hänsyn till barnets bästa, att vårdnaden bör anförtrös åt annan såsom särskilt förordnad förmyndare. En nyhet fr.o.m. den 1.1.1977 är att föräldrar kan ha gemensam vårdnad om sitt barn även efter äktenskapsskillnad dem emellan (FB 6:7 in fine), respektive att barn kan stå under sina föräldrars gemensamma vårdnad, ehuru dessa inte är gifta med varandra (FB 6:8). För sådana fall av gemensam vårdnad gäller i tillämpliga delar de i övrigt i FB givna reglerna rörande föräldrars gemensamma vårdnad av barn. Bestämmelsen, att även föräldrar som inte är eller varit gifta med varandra kan ha gemensam vårdnad om sitt barn, tillgodoser inte minst ett önskemål från föräldrar som sammanbor under äktenskapsliknande former men utan vigsel. Många av dem önskar uppenbarligen få sin relation till barnen arrangerad i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller för en familj i traditionell mening (53).

Vårdnadshavare för adoptivbarn

Vårdnadshavarens befogenheter och plikter är i princip desamma beträffande egna barn och adopterade barn.

Vårdnaden om adoptivbarn tillkommer adoptanten. Vad här tidigare sagts om med varandra gifta föräldrar som vårdnadshavare äger vid adoptivförhållande tillämpning på adoptivföräldrarna. I de, mindre ofta förekommande fall, där barn adopteras av en ensam adoptant, gäller reglerna i FB 6 kap. i förekommande delar. Har den ena maken adopterat den andra makens barn, skall barnet betraktas som makarnas gemensamma.

Umgågesrätt för från vårdnaden skild fader eller moder

I FB 6:11 finns ett stadgande angående rätt för den förälder, som är skild från vårdnaden om barnet, till umgänge med detta. Fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet, har sålunda rätt till personligt umgänge med detta. Konsekvenserna av, att barnet inte får växa upp i ett normalt tvåföräldraförhållande, skall i görligaste mån mildras genom att barnet får tillfälle att vara tillsammans med den förälder, som är skild från vårdnaden. Även för vederbörande

förälders del är det normalt till glädje att få träffa sitt barn. Därtill kommer att han då har bättre möjlighet att övervaka, att barnet verkligen får lämplig vård och fostran hos vårdnadshavaren. Ett missförhållande härutinnan kan tänkas lättare komma till hans kännedom om han får träffa barnet. Och så kan han då inskrida mot en försumlig vårdnadshavare enligt regler i FB 6 kap. för vilka här tidigare redogjorts. Det tillkommer i första hand den som har vårdnaden om barnet att bestämma om och i jakande fall på vilket sätt den från vårdnaden uteslutne föräldern skall få tillfälle till umgänge med barnet. Om en från vårdnaden utesluten förälder inte är nöjd med vad vårdnadshavaren bestämmer ifråga om umgängesrätten, kan han vända sig till domstol och begära att domstolen beslutar om hans rätt att träffa barnet. Vårdnadshavaren har kanske vägrat honom att alls sammanträffa med barnet eller medgivit umgängesrätt endast på tider, då den från vårdnaden uteslutne föräldern inte har möjlighet att utnyttja umgängesrätten. I ett annat fall åter anser kanske den från vårdnaden uteslutne föräldern att vårdnadshavaren låter honom träffa barnet alldeles för sällan. Det är i första hand vårdnadshavarens men vid tvist domstolens sak att bestämma om umgängesrätten på det sätt, som anses riktigast med hänsyn till barnets intressen. Förhållandena kan — om än mera undantagsvis — vara sådana, att det inte är lämpligt för barnet att alls träffa en från vårdnaden utesluten förälder. Enligt FB 6:11 skall umgängesrätt vägras endast när särskilda omständigheter föranleder därtill. Så exempelvis då vederbörande förälder är hemfallen åt missbruk av rusgivande medel eller tar barnet ut på platser eller bland personer, som måste beräknas kunna inverka skadligt på barnet. Det anses emellertid, som nämnt, viktigt att förbindelsen mellan barnet och den från vårdnaden skilde föräldern i görligaste mån upprätthålls. Domstolarna har därför tillerkänt denne umgängesrätt även i fall, där det enligt utlåtande av läkare kunde vara menligt för barnet att slitas mellan föräldrarna (54). Slitningar tycks för övrigt kunna undvikas endast i de fall, där föräldrarna visar respekt för varandras intresse vis-à-vis barnet. I många fall försöker tyvärr vardera föräldern misskreditera den andre i barnets ögon. Från vårdnadshavarens sida klagas det ofta över att den andre föräldern

»skämmer bort» barnet när han har det hos sig, och båda klagar ofta över att den andre föräldern ger barnet oriktiga upplysningar om orsaken till brytningen mellan föräldrarna. Hur tiden för umgängesrättens utövande skall bestämmas beror i viss mån på boendeförhållandena. Om den förälder, som skall få träffa barnet, bor i närheten av detta, är det vanligt att han får träffa det en söndag eller en weekend i månaden, ibland oftare. Oavsett hur nära de bor varandra, brukar det medges vederbörande att ha barnet hos sig en sammanhängande tid — ofta tre à fyra veckor — på sommaren och kanske därtill en vecka vid jul — nyår. Tidsbestämningarna kan naturligtvis varieras ytterligare med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet.

De förhållanden, som varit bestämmande för domstols beslut angående umgängesrätten, kan naturligtvis ändras så, att beslutet inte längre är förenligt med hänsyn till barnets bästa. En förälder, som nekats umgängesrätt på grund av sin livsföring, har kanske ändrat denna så att barnet mycket väl bör kunna få vara hos honom. Fallet kan också vara det motsatta, så att hänsyn till barnet kräver, att det inte längre bör få träffa vederbörande förälder eller i varje fall endast i mera begränsad omfattning. Ett medgivande från vårdnadshavarens sida, att den från vårdnaden skilde föräldern skall få träffa barnet kan — om det inte är fastställt i domstols beslut — när som helst av vårdnadshavaren återkallas eller ändras. Om den från vårdnaden skilde föräldern inte är nöjd med denna vårdnadshavarens åtgärd, är hans utväg att begära domstols beslut att och i vilken omfattning han skall få träffa sitt barn.

I de fall, där ingendera föräldern ansetts kunna anförtros vårdnaden, utan denna i stället tillkommer en särskilt förordnad förmyndare, kan det bli fråga om rätt för vardera föräldern till umgänge med barnet. Det blir även i dessa fall i första hand vårdnadshavaren, dvs. här den särskilt förordnade förmyndaren, som har att träffa avgörandet och i andra hand domstolen. I sakens natur ligger, att i dessa fall, där ingen av föräldrarna ansetts lämpligen kunna ha vårdnaden om barnet, det stundom inte heller är lämpligt att de får tillfälle till umgänge med detta.

Svårigheten att få föräldrar att enas i fråga om umgängesrätten kommer ofta också till uttryck däri, att vårdnadshava-

ren helt enkelt vägrar att ställa sig domstolens beslut till efterrättelse. När tiden är inne för den andre förälderns rätt att ha barnet hos sig, vägrar vårdnadshavaren att lämna barnet till denne. I ett annat fall — detta dock mindre vanligt — vägrar den, som fått ta barnet till sig för umgänge med detta, att återlämna barnet till vårdnadshavaren. För att få barnet utlämnat kunde man i dessa fall tidigare begära verkställighet enligt UL:s bestämmelser. Numera handläggs sådana ärenden enligt bestämmelserna i FB 21 kap., som tillkommit 1967 och trätt i kraft den 1 jan. 1968. Enligt dessa skall verkställighet av dom eller beslut angående vårdnad eller umgängesrätt sökas hos länsrätten. Denna har i första hand att på sätt i FB 21:2 sägs verka för att få barnet frivilligt utlämnat. Om detta inte lyckas, kan länsrätten i sitt verkställighetsbeslut förelägga den tredskande vite eller besluta, att barnet skall hämtas genom polismyndighets försorg. Beslut om hämtning får dock förekomma endast *om det anses nödvändigt*. På skäl, som anges i FB 21:4—5 kan länsrätten vägra verkställighet. Mot barnets vilja får sålunda förflyttning i allmänhet inte ske, om barnet antingen fyllt 15 år eller ändå redan nått sådan mognad att dess vilja anses böra beaktas. Vidare kan länsrätten vägra verkställighet om det befinns påkallat att på grund av väsentligt ändrade förhållanden begära omprövning av den dom eller det beslut, som önskas verkställt. Slutligen kan länsrätten enligt FB 21:9 vidta särskilda åtgärder, om det föreligger fara för att barnet förs ut ur landet.

FÖRÄLDRARS UNDERHÅLLSSKYLDIGHET GENTEMOT BARN OCH BARNES UNDERHÅLLSSKYLDIGHET GENTEMOT FÖRÄLDRAR

Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn

Den underhållsskyldige

Med föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn förstås, som tidigare berörts, skyldigheten att betala kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning. Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn är, som tidigare angivits, att begreppsmässigt skilja från vårdnad om barn (55). I de allra flesta fall är det dock så, att föräldrarna både är underhållsskyldiga gentemot barnet och har vårdnaden om detta. Det förhållandet att en förälder är skild från vårdnaden om barnet påverkar inte hans skyldighet såsom sådan att bestrida kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning. Han får i sådant fall ställa medel härför till vårdnadshavarens förfogande.

Hur de medel, som föräldrarna sålunda har att tillhandahålla, skall användas, det blir fram till barnets myndighetsålder vårdnadshavarens sak att avgöra. Detta avgörande tillkommer vårdnadshavaren också i de fall, då det inte är föräldrarna, som betalar kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning, utan dessa kostnader i stället betalas med barnets egna medel. I de allra flesta fall är det emellertid så, att barnet inte har egna medel för sin försörjning. Normalfallet är därför det, att föräldrarna både — såsom vårdnadshavare — bestämmer hur barnet skall underhållas och utbildas och — såsom underhållsskyldiga — betalar kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning.

Ehuru fallet inte är särskilt praktiskt, skall här först uppmärksammas, att föräldrars skyldighet att underhålla sitt barn är samordnad med barnets egen försörjningsförmåga. Enligt FB 7:1 skall vid bestämmandet av föräldrarnas underhållsskyldighet hänsyn tas inte bara till sociala förmåner utan också till barnets egna inkomster och tillgångar. Om barnet har egna medel har föräldrarna rätt att kräva, att dessa medel tas i anspråk för barnets underhåll så långt de förslår, och detta gäller inte bara avkastning utan

även kapitalet (56). Som nämnt, har emellertid de flesta barn inga tillgångar av i detta sammanhang nämnvärt värde. I de fall, där barnet har tillgångar, som skulle kunna helt eller delvis täcka kostnaden för dess uppehälle och utbildning, är det vidare endast i undantagsfall, som föräldrarna tar dessa medel i anspråk. Så exempelvis om fadern är död och barnet fått ett arv efter honom som helt eller till beaktansvärd del räcker till för bestridande av de ifrågasvarande kostnaderna, medan modern inte har någon förmögenhet och endast en blygsam arbetsinkomst. Oftare är det dock nog så, att om barnet har egen förmögenhet så har dess föräldrar också förmögenhet. Då kan det ur arvskattesynpunkt vara lägligare, att barnet får behålla sina medel orörda och föräldrarna betalar barnets uppehälle och utbildning med pengar, som kanske annars skulle sparats och lämnats i arv till barnet.

Föräldrars underhållsskyldighet gentemot barnet enligt FB 7:1 gäller såväl egna barn som adoptivbarn.

I och med adoptionen upphör de naturliga föräldrarnas underhållsskyldighet gentemot barnet. FB 4:8. Ett undantag härifrån är emellertid i sistnämnda lagrum stadgat för det fall, att den som är gift adopterar sin makes barn. Här kvarstår denna förälders underhållsskyldighet. Efter adoptionen är som nämnt den adopterande maken underhållsskyldig men därtill är den andre maken underhållsskyldig enligt FB 4:8, jämförd med FB 7:1. Adoptionen etablerar ju här ett tvåföräldraförhållande mellan en naturlig förälder och adoptanten. I detta fall är makarna — på samma sätt som ett barns naturliga föräldrar — underhållsskyldiga på samma linje. Den enes underhållsskyldighet är sålunda inte subsidiär i förhållande till den andres. Tidigare hade föräldrar efter det de adopterat bort sitt barn ändå generellt kvar en, låt vara subsidiär, underhållsskyldighet mot detta. Om adoptantens ekonomiska förhållanden ändrades så att han inte vidare kunde fullgöra sin skyldighet att underhålla det barn han adopterat, så inträdde för de naturliga föräldrarna en skyldighet att underhålla barnet. Fr.o.m. den 1 juli 1959 finns emellertid, fränsett det här nämnda undantagsfallet, icke någon underhållsskyldighet, alltså inte ens en subsidiär sådan, för de naturliga föräldrarna gentemot deras bortadopterade barn (57).

Att märka är vidare, att FB 7:5 stadgar viss underhållsskyldighet mot annans barn. Fallet är här det att en person, som gifter sig eller varaktigt sammanbor med någon, som han eller hon har

barn tillsammans med, har barn med annan förälder under sin vårdnad. Gentemot det sistnämnda barnet blir maken resp. den sammanboende partnern underhållsskyldig. Denna underhållsskyldighet mot den andres barn är emellertid subsidiär i förhållande till den underhållsplikt mot barnet, som åvilar den förälder som är skild från vårdnaden om detta. Om exempelvis en kvinna, som gifter om sig eller varaktigt sammanbor med fadern till annat hennes barn, har vårdnaden om ett sitt barn med annan man, så förändras inte genom hennes giftermål resp. samboendet den underhållsskyldighet som åvilar det ifrågavarande barnets andre förälder.

Undantagsvis består denna underhållsskyldighet mot annans barn också sedan barnet flyttat hemifrån.

Underhållsskyldighetens omfattning

Omfattningen av föräldrars underhållsskyldighet mot barn är bestämd i FB 7:1. Här finns en siffermässig gräns, som anger den barnets minimiålder, fram till vilken underhållsskyldigheten alltid varar. Denna minimiålder är 18 år. Tiden kan emellertid förlängas till barnets 21-års ålder i den mån barnets skolgång ännu pågår. Med skola förstås här grundskola, gymnasieskola och annan jämförlig grundutbildning.

Frågan om underhållsskyldighetens omfattning i övrigt är i FB 7:1 besvarad så att föräldrarna är skyldiga ge barnet uppehälle efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga.

För tiden fram till dess barnet fullgjort sin obligatoriska skolgång sammanfaller frågan om måttet av föräldrarnas underhållsskyldighet i huvudsak med frågan om vilken levnadsstandard barnet har rätt att kräva. Frågan om den mera dagliga levnadsstandarden är aktuell också härefter men den får då sammankopplas med frågan om måttet av barnets fortsatta utbildning. En annan fråga, är den om barnets giftermål inverkar på föräldrarnas underhållsskyldighet. Walin anför, att det gifta barnets make har ansetts vara primärt underhållsskyldig. Föräldrar, som vidkänts utgifter för sitt gifta barn, skulle därför ha rätt att regressvis kräva sina utlägg återbetalade av barnets make (58). Också Beckman är av den uppfattningen att makes underhållsskyldighet är primär i förhållande

till föräldrarnas. Beckman tillägger, att det inte finns något stadgande härom »men det ligger i sakens natur» (59). Beckman åberopar motsättningsvis utgången i det i NJA 1933 s. 428 refererade rättsfallet.

Så återstår att närmare bedöma dels vilken levnadsstandard, dels vilken utbildning föräldrarna är skyldiga att bekosta inom nu angivna ramar. Levnadsstandarden skall både under barnets uppväxttid och under dess eventuellt fortsatta utbildning bestämmas efter föräldrarnas villkor. Vare sig föräldrarna sammanlever eller ej, är det deras tillsammantagna underhållsmöjligheter, som skall läggas till grund för bedömningen. För besvarandet av frågan om vad vardera föräldern har att tillskjuta kan hänvisas till den i GB 5:2 uttalade principen rörande makars försörjningsskyldighet mot familjen där dock beträffande barnens försörjning hänvisning görs till FB:s bestämmelser. När barnet växer upp hos sina i äktenskap sammanlevande föräldrar tilldrar sig frågan om vilken levnadsstandard barnet har rätt att fordra, knappast någon uppmärksamhet; det gemensamma hemmets standard blir barnets standard. Såsom nedan närmare berörs, blir frågan såsom sådan mera aktuell i fall, där föräldrarna inte gemensamt har vårdnaden om barnet.

Vad nu sagts om omfattningen av föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn har samma tillämplighet vare sig det är fråga om barn vars föräldrar är gifta med varandra eller ej eller om adoptivbarn. Det finns, såsom framgår av FB 7:1 och 4:8, ingen principiell skillnad mellan föräldrars underhållsskyldighet mot barn av dessa olika kategorier.

Underhållsskyldighetens fördelning mellan barnets föräldrar

Den grundläggande bestämmelsen om hur underhållsskyldigheten gentemot barnet skall fördelas mellan dess föräldrar finns i FB 7:1 st. 3. Var och en av dem skall ta del i kostnaden för barnets underhåll efter sin förmåga. Det är samma fördelningsgrund som enligt GB 5:2 gäller för makars underhållsskyldighet mot familjen. I båda fallen skall beaktas varderas möjlighet till förvärvsarbete, till arbete i hemmet respektive med barnets dagliga skötsel, till ianspråktagande av egen förmögenhet etc. Fördelningsfrågan blir mera sällan aktuell i *normalfallet*, dvs. då barn

står under sina föräldrars gemensamma vårdnad och inte heller i det fallet, då adoptivföräldrar gemensamt har vårdnaden om sitt adoptivbarn. Då bestrids kostnaderna för barnet inom ramen för vad föräldrarna — väl oftast utan egentliga fördelningsdiskussioner — tillför det gemensamma hushållet. Någon gång kan dock fördelningsfrågan bli utpräglat aktuell också i sådana fall. Så enligt GB 5:5. Om ena maken uppenbart försummar sin skyldighet att bidra till familjens försörjning, kan han av domstol förpliktas utge ett kontant bidrag till bestridande av utgifter härför. Det är naturligt nog mera undantagsvis, som make sålunda enligt GB 5 kap. fullgör sin underhållsskyldighet gentemot barn under makarnas gemensamma vårdnad med ett periodiskt utgående kontantbelopp. Detsamma torde gälla föräldrar, som varaktigt sammanbor utan vigsel. I åtskilliga andra fall är detta däremot den normala formen för fullgörande av underhållsskyldighet emot barn. Enligt FB 7:2 skall fader eller moder, som ej har vårdnaden om barnet eller inte varaktigt sammanbor med barnet resp. i förekommande fall vid gemensam vårdnad, det senare enligt vad i FB 7:2 punkt 2 närmare anges, betala ett underhållsbidrag. Sådan är situationen, då en av föräldrarna — eller båda — är utesluten från vårdnaden om barn enligt FB:s regler.

I de fall, då den ene av föräldrarna har vårdnaden om barnet, skall den andre betala ett underhållsbidrag. Vårdnadshavaren har sedan att tillse, att barnet får uppehälle och utbildning med ianspråktagande av detta bidrag och av vårdnadshavarens egna möjligheter att bidra till barnets försörjning. Den grundläggande principen för underhållsskyldighetens fördelning mellan föräldrarna är densamma som då de gemensamt har vårdnaden om barnet: de skall bidra var och en efter sin förmåga. Men det praktiska arrangemanget beträffande icke-vårdnadshavarens fullgörande av honom åvilande underhållsskyldighet får, som nämnt, bli ett annat: han får betala ett underhållsbidrag, som vanligen bestäms att utgå periodiskt men som för vissa fall kan bestämmas till ett engångsbelopp. Hur underhållsskyldigheten skall fördelas mellan föräldrarna kan bestämmas genom avtal eller genom dom. Mot förälders bestridande utdöms underhållsbidrag för förfluten tid vanligen inte annat än i de fall, där föräldrarna särlever på grund av söndring i äktenskapet. I sådant fall kan nämligen den make, som har vårdnaden, få anses ha förskotterat den på den andre maken belöpande andelen i kostnaderna för bar-

nets underhåll. Det kan sålunda bli fråga om ett makes regressanspråk inom ramen för familjens försörjning enligt GB 5 kap. Om inte undantagsvis speciella kostnader för barnets uppehälle — eller kanske snarare utbildning — blivit eftersatta, finns däremot ingen anledning att tillerkänna barnet underhållsbidrag för förfluten tid. Enligt FB 7:8 kan underhållsbidrag mot den underhållsskyldiges bestridande inte utdömas för längre tid tillbaka än tre år. Frågan om för hur lång tid framåt en från vårdnaden utesluten förälder kan förpliktas betala underhållsbidrag till barnet får sitt svar i FB 7:1 st. 2. Här är emellertid vidare att uppmärksamma FB 7:1 4 st. 3: den underhållsskyldige kan motsätta sig, att underhållsbidrag bestäms för tiden efter det barnet fyllt 18 år, innan det mera säkert kan bedömas, om skyldighet föreligger att underhålla barnet även efter det detta uppnått 18 års ålder. Då underhållsbidrag utdöms medan barnet ännu är i späd ålder, kan det naturligtvis vara svårt, för att inte säga omöjligt, att avgöra om barnet skall kunna tillgodogöra sig vidare utbildning enligt vad i FB 7:1 sägs. Ju närmare 18-årsåldern barnet är när underhållsbidraget skall normeras, desto tillförlitligare bör det kunna bedömas, om barnets anlag motiverar fortsatt utbildning. Underhållsbidraget kan vidare bestämmas till olika belopp för särskilda delar av underhållstiden (FB 7:14 st. 2).

Trots den nu nämnda begränsningen, att den underhållsskyldige under viss förutsättning kan motsätta sig, att underhållsbidrag utdöms för tiden efter det barnet fyllt 18 år, kan underhållsbidrag komma att bestämmas för tiden fram till barnets 21-årsdag. Föräldrarnas försörjningsmöjligheter såväl som barnets behov av fortsatt skolgång under denna tidrymd kan beräknas skifta.

Genom 1978 års ändringar i FB har införts ett detaljerat sätt för bestämmande av underhållsbidrag till barn. Hur denna beräkning skall ske framgår av FB 7:3. Den utgår ifrån att bidragsskyldig förälder får förbehålla sig visst, i §:ens 1—3 st. angivet belopp. Sedan uträknas underhållsbidraget till barnet med hänsyn till vad föräldern ifråga har kvar av disponibla medel. En annan nyhet är att det numera är bestämt i vad mån en från vårdnaden skild förälder får göra avdrag på underhållsbidraget för tid, då barnet vistas hos honom. Denna nya bestämmelse bör kunna motverka de många tvister, som tidigare förekom i denna fråga. Enligt FB 7:4 skall den bidragsskyldige få tillgodoräkna sig ett avdrag på underhållsbidraget, då han haft barnet hos sig under en samman-

hängande tid av minst fem hela dygn. Lagrummet ger vidare detaljföreskrifter rörande denna avdragsrätt. (FB 7:4). I fall av gemensam vårdnad blir väl föräldrarna i allmänhet överens också om hur barnets vistelse hos dels den ena dels den andra föräldern skall påverka eventuellt underhållsbidrags bestämmande. Skulle så inte ha blivit fallet, kan FB 7:4 bli normgivande också här.

I princip skall underhållsbidraget betalas i förskott för kalendermånad. (FB 7:7). Ovan har nämnts, att underhållsbidrag till barn kan bestämmas till ett engångsbelopp. Såväl sådant avtal som överenskommelse om förskottsbetalning för längre tid än tre månader skall träffas i skriftlig, bevittnad handling. Om barnet är under 18 år vid avtalsslutet, skall avtalet också godkännas av barnavårdsnämnd. Den som betalar underhållsbidrag i förskott utöver vad nu angivits kan bli skyldig att återigen betala för denna längre tid. (FB 7:7). Ny är också bestämmelsen i FB 7:9 att rätten att utfå fastställt underhållsbidrag preskriberas tre år efter den gällande förfallodagen. I 5:ens andra och tredje stycken ges dock rätt till viss förlängning av preskriptionstiden vid utmätning, konkurs och ackordsförfarande. Slutligen må uppmärksammas att i dom eller avtal bestämt underhållsbidrag till barn kan jämkas vid ändrade förhållanden beträffande barnets behov av underhållsbidrag och föräldrarnas förmåga att utge underhållsbidrag. (FB 7:10). En annan möjlighet till jämkning, som dock endast gäller avtal om underhållsbidrag, och alltså ej i dom fastställt sådant, ges i lagrummets andra stycke: avtalet kan jämkas om det är oskäligt med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och förhållandena i övrigt. Även om, vid beviljad nedsättning av överenskommet bidragsbelopp, grunden till avtalets jämkning ligger i tiden nämnvärt före den tidpunkt då jämkning begäres, kan skyldighet att återbetala uppburna bidragsbelopp åläggas endast "om det finns särskilda skäl". (FB 7:10 st. 2).

Vidare må uppmärksammas den omprövningsrätt, som ges i FB 7:10 st. 3. Här ges ytterligare en möjlighet att få ett fastställt underhållsbidrag ändrat och det vare sig bidraget bestämts genom avtal eller genom dom. Om underhållsbidraget under de närmast förflutna sex åren utgått med det överenskomna resp. utdömda beloppet, utan annan ändring av detta än som föranletts av den automatiska uppräknings jämligt lag om ändring av vissa

underhållsbidrag, kan bidragsbeloppet omprövas för tiden efter talans väckande härom utan att ändrade förhållanden eller oskälighet behöver påvisas. (FB 7:10).

Här har närmast uppmärksamrats det fall, då en av föräldrarna har vårdnaden om barnet och den andre fullgör sin underhållsskyldighet mot detta genom ett till den vårdnadshavande föräldern utbetalt underhållsbidrag. I det fall, där ingendera föräldern har vårdnaden utan denna i stället anförtrotts åt en särskilt förordnad förmyndare, har vardera föräldern att fullgöra sin underhållsskyldighet mot barnet genom att betala ett underhållsbidrag. Hur mycket den ene skall betala och hur mycket den andre skall betala avgörs efter samma normer som då den ene har vårdnaden och endast den andre betalar ett underhållsbidrag: var och en skall ta del i kostnaderna för barnets underhåll efter sin förmåga. Såväl i detta fall som då den ene föräldern har vårdnaden kan — om än mera undantagsvis — hänsyn till varderas ekonomiska läge motivera, att underhållsskyldigheten åläggs den ene föräldern ensam. Fallet kan ju vara det att den ene har försörjningsförmåga medan den andre saknar varje möjlighet härutinnan. Föräldrarnas tillsammanlagda möjligheter blir ju då lika med vad den ena av dem kan prestera. Vidare kan det — och också detta vare sig en av föräldrarna eller ingen av dem har vårdnaden om barnet — tänkas, att de inte ens tillsammans har möjlighet att helt bära kostnaden för barnets försörjning. Det är väl inte alldeles klart hur detta skall få påverka bestämmandet av underhållsbidraget respektive underhållsbidragen. Av det i NJA 1962 s. 286 refererade rättsfallet synes emellertid enligt Beckman kunna utläsas »att alla tre, fadern, modern och barnet få vidkännas en reduktion».

Närmare om relationen mellan faderskaps fastställande och underhållsskyldighet mot barnet

Underhållsbidrag till barn kan, som ovan nämnts, bestämmas genom avtal eller genom dom. Särskilt för fall av överenskommelse i denna fråga ges i FB 7 kap. bestämmelser på vissa punkter utöver de här i närmast föregående avsnitt berörda. Dessa bestämmelser uppmärksammar särskilt fall av underhållsskyldighetens beroende av faderskapsfastställandet. Sålunda åvilar det

barnavårdsnämnd att i ärende angående fastställande av faderskap tillse, att barnet tillförsäkras det underhåll, som det är berättigat till enligt FB:s bestämmelser härom. (FB 7:11).

Vederbörande barnavårdsnämnd har talerätt i fråga om underhållsskyldighetens fastställande. (FB 7:14). Underhållsbidrag kan utdömas interimistiskt i avvaktan på faderskapets fastställande, dock endast om det finns sannolika skäl för det påstådda faderskapet. Interimistiskt förordnande om underhållsbidrag får alls ej ges så länge faderskapsfrågan ännu är föremål för rättegång mot flera män.

FB 7:16 och 17 berör frågan om rätt att återkräva underhållsbelopp, som betalats av den, som senare visas ej vara barnets far. I FB 7:16 behandlas det fall, då en man åtagit sig att betala underhållsbidrag till barn för tiden till dess faderskapsfrågan blivit utredd genom blodundersökning. Skulle han finnas icke kunna vara fader till barnet, finns möjlighet att få erlagda bidrag ersätta av allmänna medel. (FB 7:16 st. 1 och 3). En mycket begränsad möjlighet till återbetalning ges i FB 7:17. Den avser det fall, då viss man har ansetts vara barnets fader och jämlikt detta antagande betalt underhållsbidrag till barnet. Om det sedermera blir fastställt att en annan man är fader till barnet, kan denne biologiske fader bli skyldig ersätta den förres utlägg men endast "om särskilda skäl föreligger."

Efterskrift angående barns underhållsskyldighet gentemot föräldrar

I FB 7 kap. fanns tidigare regler om föräldrars underhållsskyldighet mot barn.

Barn var underhållsskyldiga gentemot sina föräldrar i den mån dessa i följd av sjukdom eller annan dylik orsak var ur stånd att själva försörja sig. Förutsättningarna för och omfattningen av barns underhållsskyldighet mot föräldrar var i FB bestämda på samma sätt som föräldrars motsvarande underhållsskyldighet gentemot barn. Förutsättning för underhållsskyldighetens inträde var att barnets fader eller moder på grund av sjukdom eller annan dylik orsak var ur stånd att försörja sig. Underhållsskyldigheten mot föräldrar aktualiserades inte bara vid dessas fullständiga försörjningsoförmåga utan också då försörjningsförmågan var nedsatt.

Vid bedömande av underhållsbehovet skulle vidare hänsyn tas till sådana socialförmåner som folkpension och därmed likartade. Försörjningsskyldigheten var villkorlig: barnet var försörjningsskyldigt gentemot föräldrarna *i mån av förmåga*. Det gjorde denna försörjningsskyldighet subsidiär i förhållande till barnets eget behov av skäligt uppehälle och kravet på skäligt uppehälle för dem till vilka barnet har ovillkorlig försörjningsskyldighet. Också barns underhållsskyldighet mot föräldrar kunde regleras genom avtal eller dom.

Frågan om barns underhållsskyldighet mot föräldrar tilldrog sig inte alltför stort intresse. Det förekom väl att barn, som fått väsentligt bättre ekonomisk ställning än föräldrarna, på olika sätt bidrog till att förbättra föräldrarnas levnadsvillkor utan att detta alls betraktades ur synpunkten skyldighet — rättighet. Ett verkligt försörjningsbehov, som annars kunnat medföra skyldighet för barnet att utge underhållsbidrag enligt FB 7:3, täcktes i allmänhet av medel från annat håll: sjukhjälp, pensionsförmåner etc. De fall, där frågan ställts på sin spets, gällde främst regresskrav mellan syskon och kompensation vid vållande till underhållsskyldigt barns död.

ADOPTION

Adoptionsinstitutets utveckling

Med adoption förstås upptagande av annans barn som sitt eget. Det sålunda upptagna barnet kallas adoptivbarn och den som har tagit barnet till sig kallas adoptant. Adoptionsinstitutet infördes i svensk rätt genom 1917 års lagstiftning. Sådant det då utformades har det i sina huvuddrag bestått intill den 1 juli 1959. Därefter har reglerna ändrats i huvudsakligt syfte att knyta barnet fastare till adoptanten och dennes släkt och alltmåra avskära bandet mellan det bortadopterade barnet och dess naturliga föräldrar och släkt. Fram till den 1 juli 1959 fanns i Sverige endast s.k. svag adoption. De dittillsvarande reglerna innebar nämligen att adoptivbarnet i arvsrättsligt hänseende hade en något svagare ställning i förhållande till adoptanten än dennes eget barn i äktenskap och alls ingen arvsrätt efter adoptantens släktingar. Vidare fanns vissa arvs- och underhållsrättsliga band kvar mellan adoptivbarnet och dess föräldrar och släkt. Ur föräldrarättslig synpunkt är här att märka, att barnets egna föräldrar var skyldiga att bidra till barnets underhåll om adoptanten och hans make blev ur stånd att underhålla barnet. Den 1 juli 1959 infördes s.k. stark adoption, varigenom barnet i adoptantens familj blev helt likställt med eget barn i äktenskap. Detta hade betydelse i arvsrättsligt hänseende. Vidare avskars genom sådan stark adoption helt bandet mellan det bortadopterade barnet och dess föräldrar och släkt. Förutom ändringar i arvsrättsligt hänseende innebar detta, att de naturliga föräldrarnas ovan nämnda, subsidiära underhållsskyldighet gentemot barnet upphörde. Övergången från svag till stark adoption genomfördes emellertid inte med en gång. Beträffande adoptioner, som kommit till stånd före den 1 juli 1959 var läget det att de äldre reglerna om svag adoption alltså i huvudsak skulle gälla. Beträffande adoptioner, som kommit till stånd under tiden fr.o.m. den 1 juli 1959 gäller de nya reglerna om stark adoption utan vidare. Dessutom

gavs emellertid möjlighet att genom anmälan till domstol under en övergångsperiod om fem år — den 1 juli 1959 t.o.m. den 30 juni 1964 — göra de nya reglerna tillämpliga på ett äldre adoptivförhållande. Denna anmälan kallades av lekmän för omadoption. Möjligheten till sådan s.k. omadoption kom emellertid inte att utnyttjas i den utsträckning som lagstiftaren räknat med. Detta ansågs emellertid, generellt sett, inte bero på att man föredrog den svaga adoptionen framför stark adoption utan i stället på bristande kännedom om möjligheten till omadoption och kanske framför allt om den rättsliga effekten därav. Det råder ingen tvekan därom att adoptivbarnet normalt har en mycket stark anknytning till adoptanten och dennes släkt. Mellan barnet och dess biologiska släktingar upphör däremot i allmänhet i och med adoptionen alla förbindelser. Detta gäller i särskilt hög grad vid adoption av spädbarn. Med hänsyn härtill ansågs det efterhand allt mindre befogat att alls kvarhålla institutet svag adoption. Sålunda upphävdes — med ikraftträdande den 1 juli 1971 — de övergångsbestämmelser, som ännu gjorde en åtskillnad mellan äldre och nyare adoptioner. Numera finns sålunda endast institutet stark adoption, och rättsverkningarna av en äldre adoption är därmed i allo desamma som den nyare adoptionens. Ur föräldrarättslig synpunkt är här av intresse att någon de biologiska föräldrarnas subsidiära underhållsskyldighet gentemot det bortadopterade barnet numera inte existerar. Som nyss nämnts, bortogs den beträffande kommande adoptioner fr.o.m. den 1 juli 1959, och den 1 juli 1971 försvann den helt genom att institutet svag adoption då utmönstrades ur rättssystemet.

Den 1 jan. 1971 genomfördes ytterligare, betydelsefulla ändringar av FB:s regler rörande adoptionsinstitutet, framför allt ifråga om möjligheten att häva en adoption. Tidigare kunde adoptionen hävas dels på ansökan av adoptanten, dels på ansökan av adoptivbarnet. Rätt för adoptanten att få adoptionen hävd förelåg, då adoptivbarnet befanns lida av viss svårare sjukdom eller lyte och då adoptivbarnet gjort sig skyldigt till vissa för adoptanten kränkande förehavanden. Adoptivbarnet hade en mot det sistnämnda förhållandet svarande rätt att få adoptionen hävd. Adoptionen kunde också hävas efter gemensam ansökan därom av adoptant och vuxet adoptivbarn samt vidare efter ansökan av adoptivbarnets biologiska föräldrar för det fall att adoptanten

avlidit. Närmare bestämmelser om allt detta fanns i FB 4:9—13, men de är upphävda fr.o.m. den 1 jan. 1971. I stället har reglerna om antagande av adoptivbarn — enligt vad nedan närmare beaktas — utformats så, att det nu finns möjlighet att adoptera annans adoptivbarn. Sålunda kan de biologiska föräldrarna genom adoption ta tillbaka sitt bortadopterade barn. Barnet kan också få annan, ny adoptant. Den tidigare möjligheten att häva ett adoptivförhållande på gemensam ansökan av adoptant och adoptivbarn utnyttjades ibland för det ändamålet, att parterna skulle kunna gifta sig med varandra. Ett bestående adoptivförhållande utgjorde nämligen enligt GB 2:12 äktenskapshinder. Nu har det sistnämnda lagrummet upphävts och i FB 4 kap. har införts en bestämmelse, enligt vilken all verkan av adoptionen upphör, om adoptanten ingår äktenskap med adoptivbarnet.

Adoptionsinstitutets utformning

Sådant FB:s 4 kap. lyder fr.o.m. den 1 jan. 1971 är adoptionsinstitutet i vad angår dess föräldrarättsliga sida utformat på följande sätt. För att få domstols tillstånd att anta adoptivbarn skall man enligt huvudregeln i FB 4:1 ha fyllt 25 år. Under speciella förutsättningar får man dock anta adoptivbarn redan då man fyllt 18 år. Så nämligen om adoptionen avser eget barn. makes barn eller makes adoptivbarn och vidare *om synnerliga skäl eljest föreligga*. Den ålder, som man enligt huvudregeln skall ha uppnått för rätten att anta adoptivbarn har varit oförändrad sedan adoptionsinstitutets tillkomst år 1917. Det har sålunda hela tiden krävts, att adoptanten skall ha fyllt 25 år. Ett enda undantag fanns dock: moder fick i och med uppnådd myndighetsålder tillsammans med sin make adoptera barn som hon fött såsom ogift. Under förarbetena till 1970 års ändringar i FB diskuterades en sänkning av adoptionsåldern från 25 till 20 år. För en sänkning överhuvudtaget anfördes följande skäl: Det kunde vara önskvärt för unga makar, som inte kan få egna barn, att redan tidigt få bli adoptivföräldrar. Genom prövningen i adoptionsärendet bleve det också sörjt för att endast sökande, som fyllde skäligen krav ifråga om mognad och skötsamhet, finge tillstånd till adoption. Om adoptionsåldern skulle sänkas, ansågs den böra följa den dåvarande myndighetsåldern, då 20, nu 18 år. Nu före-

skriver emellertid Europarådskonventionen en lägsta generell adoptionsålder om 21 år och en avvikelse från denna åldersgräns med då endast ett år ansågs föga lämplig. Med hänsyn härtill bibehölls den nuvarande huvudregeln med 25 år som generell adoptionsålder. Det ansågs emellertid rimligt att medge undantag härifrån för de fall, då adoptionen avser eget barn, makes barn eller makes adoptivbarn. I dessa fall kan adoption ske så snart sökanden uppnått myndig ålder. Denna lägre åldersgräns får tas i anspråk också annars, om synnerliga skäl föreligger. I denna senare del ger undantagsregeln bl.a. möjlighet att tillgodose unga makars intresse av tidig adoption, när de vet att de inte kan få egna barn. Ett annat i motiven nämnt fall är det, att unga makar vill adoptera barn till en avliden, närstående släkting.

I varje adoptionsärende skall domstolen kontrollera, att sådana villkor som beträffande sökandens ålder och vad som vidare anges i FB 4:2—5 är uppfyllda. Enligt FB 4:2 skall en omyndigförklarad adoptant ha sin förmyndares samtycke till adoptionen. För att en omyndigförklarad person skall få lov att anta ett adoptivbarn, måste den omyndigförklarade och hans förmyndare samverka. Härför förutsätts, att den omyndigförklarade har nödig handlingsförmåga. Om han exempelvis på grund av sinnessjukdom saknar sådan förmåga, kan han inte anta adoptivbarn.

Det vanligaste adoptionsärendet är det, då makar gemensamt antar ett adoptivbarn. Det finns intet principiellt hinder mot att en ensam person adopterar ett barn. Vid den lämplighetsprövning, som domstolen enligt FB 4:6 st. 1 skall företa, får dock i allmänhet visas, att den ensamstående kan erbjuda barnet ett verkligt hem. Såsom i FB 4:4 anges, är det endast makar, som kan adoptera gemensamt. Exempelvis två syskon eller två goda vänner, som har gemensamt hem, kan sålunda inte tillsammans adoptera ett barn. Under förarbetena till 1970 års ändringar i FB:s regler om adoption upptogs frågan om det alltjämt kunde anses riktigt att endast makar får tillsammans adoptera ett barn. Det kunde förefalla rimligt att också de, som bildar familj utan att gifta sig, får möjlighet att gemensamt adoptera ett barn. Spörsmålet härom ansågs emellertid böra prövas av familjelagssakkunniga. Deras uppdrag är nämligen bl.a. att överväga ändringar i den familjerättsliga lagstiftningen med tanke på de s.k. samvetsäktenskapen.

Vidare får makar inte adoptera annat än gemensamt. Det finns dock två undantagsfall, där det är tillåtet att den ena maken ensam adopterar ett barn. Det ena fallet är det då ena maken vistas på okänd ort eller är sinnessjuk eller sinnesslö. Då får den andre maken anta adoptivbarn. Härigenom får denna make, som ju på sitt sätt är lika ensamställd som en ogift person, samma möjlighet till adoption som den ogifte har. Det andra undantaget ger make rätt att adoptera sin makes barn eller adoptivbarn och vidare att adoptera eget barn. Det kan tänkas att, då det nu förevarande äktenskapet ingicks, en av kontrahenterna redan hade eget barn eller adoptivbarn. I den nya familjen kommer det barnet ofta att rent faktiskt betraktas och behandlas som om det vore makarnas gemensamma barn. Det är rimligt att make önskar befästa denna sin inställning till ett andra makens barn genom att adoptera detta. Hänsyn till ett sådant önskemål har tagits i FB 4:3. Under förutsättning av medgivande från maken-föräldern respektive maken-adoptivföräldern kan andra maken adoptera barnet.

Den återstående möjligheten för make att ensam adoptera ett barn avser det mera undantagsbetonade fallet, då make adopterar sitt eget barn. Fram till den 1 jan. 1971 gällde denna bestämmelse endast eget barn vars moder icke var gift med barnets fader. Lagstiftaren hade då närmast tänkt på de fall, då mannen vill adoptera sitt barn i tidigare förbindelse och hustrun samtycker till detta men inte vill stå som medadoptant. Sedan FB 4:3 nu ändrats till att avse eget barn överhuvud, är bestämmelsen bättre anpassad till den samtidigt införda möjligheten att förälder genom ny adoption återtar sitt tidigare bortadopterade barn.

Beträffande barnet finns i FB 4:5 den bestämmelsen, att om barnet fyllt 12 år skall dess samtycke till adoptionen inhämtas. Från detta krav på samtycke ges dock ett undantag för barn, som är mellan 12 och 16 år. Om det beträffande ett barn i den åldern skulle kunna antas, att det lände barnet till skada att man frågade det om dess inställning till adoptionen, så får adoption ske trots att det ej föreligger samtycke från barnet. Sammanfattningsvis gäller sålunda ifråga om samtycke av den som skall adopteras, att det för barn under 12 år inte krävs samtycke, att det för den som är över 16 år alltid krävs samtycke och att det för barn mellan 12 och 16 år krävs samtycke men att det kan ges

avkall på detta krav. Ett fall, då det skulle kunna inverka menligt på barnet att det tillfrågades om sin inställning till adoptionen är det, då barnet från späda ålder vuxit upp hos de fosterföräldrar, som nu vill adoptera det, och detta i tron att det varit deras eget barn. Det anses väl av de flesta vara riktigast att låta barnet växa upp i medvetande om att det inte är eget barn, men det hindrar inte att det finns fall, där man av en eller annan anledning förtigit detta för barnet. Och där kan den nämnda undantagsregeln, som omfattar de känsliga pubertetsåren, göra en tjänst.

Vidare är att märka att för adoption av underårig krävs samtycke av barnets föräldrar, och för adoption av omyndigförklarad krävs samtycke av förmyndaren. Om någon vill adoptera annans adoptivbarn, skall samtycke ges av den tidigare adoptanten eller, där make adopterat andra makens barn, av båda makarna. Kravet på samtycke som nu sagts bortfaller dock ifråga om den som är sinnessjuk, sinnesslö, utan del i vårdnaden eller å okänd ort. Då räcker det med samtycke av den andre föräldern respektive adoptivföräldern. Skulle förhållande som nyss sagts vara för handen beträffande dem båda, skall man i stället inhämta samtycke från den särskilt förordnade förmyndare, som då har vårdnaden om barnet.

I de fall, där den ene av föräldrarna är skild från vårdnaden, är det sålunda den vårdnadshavande föräldern, som ensam har att ge eller vägra samtycke till adoptionen. Enligt FB 4:10 skall emellertid den andre föräldern höras av domstolen i adoptionsärendet *där det kan ske*. Vid adoption av adoptivbarn gäller det motsvarande beträffande adoptant respektive vid makes adoption av andra makens barn beträffande makarna. Trots att det beträffande den från vårdnaden uteslutne föräldern inte råder formellt krav på samtycke till adoptionen, kan all den hänsyn, som förhållandena i det särskilda fallet motiverar, tas till hans inställning till adoptionen. Det förefinns ofta stor skillnad i det intresse som från vårdnaden skilda föräldrar visar frågan om adoption av deras barn. En fader, som vid skilsmässa inte fått vårdnaden om sitt barn kan i allmänhet tänkas vara mera tveksam om barnet verkligen skall bortadopteras än en fader som aldrig haft vårdnad om barnet.

Kravet på föräldrars samtycke till adoption av deras barn an-

sågs till en början vara ett krav på samtycke till att viss namngiven person adopterade barnet. Sedan länge har kravet emellertid i praxis behandlats som ett krav på samtycke till att barnet adopterades oavsett vem som vore adoptant. Ett samtycke in blanco accepterades sålunda av HD redan i det i NJA 1940 s. 690 refererade rättsfallet. Här hade ogift moder förklarat att den familj, som barnavårdsmanen valde ut och som barnavårdsnämnden godkände, finge adoptera hennes barn. För att det skall bli fråga om en verklig inblancoadoption måste självfallet också en från vårdnaden skild förälders yttrande enligt FB 4:10 innebära ovetskap om vem som är adoptant. Detta kan praktiskt ordnas så, att man inhämtar ett inblancosamtycke också från den förälder, som är utan del i vårdnaden. Det anses att systemet med inblancoadoptioner har betydande fördelar. Det kan vara mycket olägligt att barnets naturliga föräldrar vet vem som adopterat deras barn. Även om de inte försöker utnyttja sin kännedom på ett obehörigt sätt, så kan det ändå vara olämpligt att de alls söker upp barnet, skriver till det eller överhuvud låter barnet få veta vilka de är och var de finns. Det kan medföra slitningar, som äventyrar den trygghet som barnet känner i sin nya miljö. FB 4:5 innehåller ytterligare en bestämmelse avseende förälders samtycke till adoptionen. Samtycke från barnets moder skall för att vara tillfyllest ha lämnats först sedan hon hunnit återhämta sig efter barnets födelse. Det är inte lämpligt att låta modern ta ställning till en så viktig fråga medan hon ännu är medtagen av havandeskap och barnsbörd. Det kan också vara lämpligt att hon fattar beslutet först sedan hon kunnat erfara glädjen av att ha ett barn, och den kan hon ofta bättre uppfatta sedan hon fått sina krafter tillbaka efter nedkomsten. Bestämmelsen motverkar naturligtvis särskilt risken, att ogift moder alltför snart efter barnets födelse tar ställning till den för både henne och barnet viktiga frågan om hon skall lämna ifrån sig sitt barn eller ej.

De nu berörda krav som enligt FB 4:1—5 måste vara uppfyllda för att adoption skall få ske beaktas av domstolen i ärendet angående ansökan om adoption. Brister det i något hänseende härutinnan, kan ansökan inte bifallas. Om emellertid de ifrågasvarande villkoren är uppfyllda, övergår domstolen till att pröva ansökan ur lämplighetssynpunkt efter vad i FB 4:6 sägs. Det skall

finnas en med adoptionsinstitutets syfte förenlig anledning till adoptionen. Institutet är främst till för barnets bästa. Sålunda innehåller lagrummet det grundläggande kravet, att adoptionen skall beräknas löna till gagn för barnet. Vid prövningen, huruvida detta krav kan anses vara uppfyllt i det förevarande fallet, skall hänsyn tas till adoptantens personliga egenskaper och till de levnadsförhållanden som han kan erbjuda barnet. Med adoptionen avses för det tänkta normalfallets del att ge barnet en bättre uppväxtmiljö än det annars haft tillgång till. Den relationen mellan den adoptionssökande och barnet skall därför vara för handen, att sökanden antingen har uppfostrat barnet eller avser att göra detta. Att den adoptionssökande redan har eget barn utgör intet principiellt hinder mot adoptionen — det kan tvärtom vara till fördel både för eget barn och adoptivbarnet att de får växa upp i en naturlig syskonmiljö. Undantagsvis kan adoption tillåtas trots att sökanden varken uppfostrat barnet eller avser att göra detta. Det talas i lagrummet om att *eljest särskild anledning är till adoptionen*. I motiven nämns det fall, att någon vill adoptera den som räddat honom ur en livsfara eller eljest gjort honom en synnerligen värdefull tjänst. Det säger sig självt att adoptionsinstitutet generellt sett inte är avsett att omfatta också sådana fall, och ansökan om adoption får därför här behandlas med stor försiktighet.

Vid adoption av adoptivbarn får lämplighetsprövningen stundom särskilda aspekter. Den sökta adoptionen avser här antingen att återföra barnet till dess naturliga föräldrar eller att ge det ett nytt adoptivhem. Det har redan nämnts, att kravet på föräldrars samtycke till adoptionen här ersatts av krav på samtycke från den tidigare adoptanten respektive — vid tidigare gemensam adoption — de tidigare adoptivföräldrarna. Om den tidigare adoptionen avsåg makes barn, skall båda makarna lämna sitt samtycke till den nya adoptionen. Lämplighetsprövningen enligt FB 4:6 har samma syfte vid ny adoption som annars. Adoptionen får inte beviljas med mindre den kan finnas löna till gagn för barnet. Det blir dock ifråga om nya adoptioner ofta större skillnad mellan de avgörande synpunkterna än vid adoptionen av barn som inte tidigare adopterats. I det sistnämnda fallet är läget vanligen det, att barnets biologiska föräldrar är döda eller har svårt att ge barnet ordnade hemförhållanden, medan däremot adoptanten

har utpräglade möjligheter härtill. Orsakerna till ansökan om ny adoption är mera skiftande. I motiven nämns som exempel, att adoptanten på grund av asocialitet blivit oförmögen att fullgöra sina plikter mot barnet, att han drabbats av obotlig sinnessjukdom eller svår invaliditet och därför knappast kan fullgöra en förälders åligganden. Orsaken kan vidare vara att adoptanten avlidit och barnet därigenom blivit ensamställt. En annan situation, som dock är mindre vanskelig för barnet, är den att dess adoptivföräldrar skilt sig, och sedan har den av dem, som fått vårdnaden om barnet gift om sig och hans nya make vill adoptera barnet. I de fall, där den nya adoptionen avser att ge barnet ett nytt hem, måste skälen till förändringen vara mycket starka. Det är här ofta fråga om en för barnet mera kännbar förändring än när det ursprungligen blev föremål för adoption. Så åtminstone om barnet var i späda ålder vid den förra adoptionen men nu nått den åldern att det är medvetet om förändringens innebörd.

I FB 4:6 st. 2 finns en regel som avser att förhindra varje köpsläende om barnet. Det är förbjudet att lämna vederlag till adoptanten och också att lämna vederlag till barnets föräldrar. För att inte denna regel skall kunna kringgåas är den utvidgad till att innefatta att också avtal om bidrag till barnets underhåll utgör hinder mot adoptionen. Ett periodiskt underhållsbidrag som utginge för tiden till dess barnet kunde försörja sig själv behövde väl inte alltid ses som ett vederlag för adoptionen. Det ansågs emellertid redan vid svag adoption strida mot adoptionsinstitutets väsen att adoptanten, som tog barnet till sig som sitt eget, skulle ha periodiskt bidrag till underhållet från barnets biologiska föräldrar. Vid stark adoption är ett sådant bidragsförhållande naturligtvis ännu mera otänkbart. Om det är domstolen bekant, att vederlag eller underhållsbidrag som nu sagts skall erläggas, har domstolen att avslå adoptionsansökan. Nu kan det ju emellertid hända, att adoptionsansökan ändå bifalls därför att övriga förutsättningar för adoption är uppfyllda och domstolen inte känner till, att det föreligger ett avtal om vederlag eller underhållsbidrag. Då blir emellertid avtalet om vederlag eller underhållsbidrag i och med adoptionen utan verkan.

De skäl, som sålunda funnits tala emot adoption i de fall, då avtal om underhållsbidrag till barnet föreligger, anses emellertid inte relevanta om avtalet avser ett engångsbelopp, som dessutom

undandras adoptantens omedelbara disposition. Lagen tillåter därför adoption om det avtalade underhållsbeloppet är bestämt till ett engångsbelopp och detta belopp ställs till barnavårdsnämndens förfogande på sätt i FB 4:6 st. 2 närmare anges.

Som här tidigare i skilda sammanhang berörts, kan ett adoptivförhållande inte längre hävas men ändå bringas att upphöra. Detta sker genom att annan person adopterar adoptivbarnet eller genom att adoptanten gifter sig med adoptivbarnet. I det sistnämnda fallet upphör enligt FB 4:7 all verkan av adoptionen såvitt angår adoptivbarnets ställning till adoptanten och dennes släktingar. En ny adoption får samma rättsverkningar som andra adoptioner: barnet infogas i den nya adoptantens familj som om det vore dennes eget barn i äktenskap. Den fortsatta relationen mellan barnet å ena sidan samt den tidigare adoptanten och dennes släkt å andra sidan är också den i FB 4:7 bestämd så att all verkan dem emellan utav adoptionen upphör. Undantag från denna regel är dock stadgat för det fall, att det är den tidigare adoptantens make, som nu adopterar barnet: då består naturligtvis alltjämt den tidigare adoptionens rättsverkningar. Här är ju meningen att skapa ett gemensamt föräldraförhållande mellan den tidigare adoptanten och den nya adoptanten.

NOTER

1. Jfr Walin: *Föräldrabalken*, s. 10.
2. Jfr SOU 1965:17, s. 21.
3. Se närmare Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 120 f.
4. SOU 1965:17 s. 66 ff.
5. SOU 1965:17 s. 80 ff.
6. Beträffande tabellernas användbarhet se närmare Lind: *Faderskap*, s. 37 ff.
Det må vidare anmärkas, att medicinalstyrelsens rättsmedicinska nämnd alltsedan 1951 tillmätt födelsevikter och födelselängder hos pojkar respektive flickor betydelse vid konceptionstidens beräkning. SOU 1965:17 s. 21.
7. Walin: *Föräldrabalken*, s. 11.
8. Jfr Walin: *Föräldrabalken*, s. 12 med där angiven litteratur och vidare NJA II 1968 s. 618.
9. Se s. 12 f.
10. Se exempelvis NJA II 1968 s. 619 och 621.
11. NJA II 1968 s. 620.
12. Om fastställande av faderskap se vidare s. 16 ff.
13. Se även det — också exceptionella — rättsfallet NJA 1949 s. 144 angående möjlig förväxling av två mödrars nyfödda barn.
14. Frågor om fördelning av arv i fall, där det utomäktenskapliga barnets fader — eller barnet självt — avlidit före de nya arvsrättsreglernas ikraftträdande den 1 jan. 1970 blir naturligtvis mycket snart av ringa praktiskt intresse. Viss betydelse under något längre tid får väl övergångsbestämmelsen punkt 3 till de nya arvsrättsliga reglerna. Enligt denna fordras för att ett före de nya reglernas ikraftträdande fött barn utom äktenskap skall ha arvsrätt efter fadern respektive efter dennes släktingar antingen viss kännedom om barnet eller arvsrätt för barnet enligt äldre lags bestämmelser. Enligt dessa äldre regler var det utomäktenskapliga barnet arvsberättigat efter fadern och fadern efter barnet om barnet var trolovningsbarn eller om fadern avgivit s.k. arvsrättsförklaring enligt (den nu upphävd) bestämmelsen i ÄB 4:5.
15. Walin: *Föräldrabalken*, s. 32 och 431.
16. Kraven är dock modifierade jämfört med det stadgande i LBiÄ 7 §, som ersatts av FB:s nu nämnda bestämmelse. Enligt det tidigare lagrummet skulle

talán ej bifallas annat än om det visades, att barnet inte kunde vara avlat av barnamoderns make. Det krävdes sålunda för att barnet skulle kunna förklaras icke ha äktenskaplig börd, att det vore helt uteslutet att den äkta mannen kunde vara fader till barnet.

17. Då reglerna i blodundersökningslagen i det mesta är gemensamma för mål angående barnets börd och för utredning om faderskap till barn hänvisas här — för undvikande av upprepningar — till framställningen s. 26 f.

18. Det torde vara tillräckligt att visa exempelvis, att makarna under konceptionstiden sammanlevt i en föräktenskaplig förbindelse.

19. Jfr Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 130 ff. med där anförda rättsfall.

20. Jfr Walin: *Föräldrabalken*, s. 55.

21. Före 1969 års lagändring gavs tre alternativa former för faderskaps erkännande enligt dåvarande FB 3:4: *Har mannen inför präst som för kyrkoböckerna i den församling, där barnet är kyrkobokfört, eller i tillkallat vittnes närvaro inför notarius publicus eller i handling, som bevittnats av två personer och godkänts av barnavårdsmanen eller, om sådan ej finnes, av barnavårdsnämnden, erkänt sig vara fader till barnet, och har erkännandet på enahanda sätt vitsordats av modern, vare det gällande, där ej visas att han ej är barnets fader. Är modern död, eller är hon sinnessjuk, sinnesslö eller å okänd ort, skall erkännandet för att bliva gällande i nu stadgad ordning godkännas av barnets förmyndare eller av barnet självt, om det är myndigt.*

22. Lind: *Faderskap*, s. 56 med not 2.

23. Lind: *Faderskap*, s. 57 f. med not 2 å s. 57

24. Jfr Lind: *Faderskap*, s. 57.

Angående barnavårdsnämndens utredning i faderskapsärendet se vidare s. 20 f.

25. Jfr NJA II 1969 s. 375

26. Jfr NJA II 1969 s. 385

27. Jfr NJA II 1969 s. 386

28. Jfr NJA II 1969 s. 387

29. Se s. 17 ff.

30. Jfr Lind: *Faderskap*, s. 74 f.

31. Jfr s. 19.

32. Se s. 18.

33. Se Lind: *Faderskap*, s. 76 med not 3 och 4.

34. Om sättet för konceptionstidens bestämmande se s. 26.

35. Se Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 113 ff.

Jfr Lind: *Faderskap*, s. 45 f.

36. Lind: *Faderskap*, s. 47 f.

37. NJA II 1969 s. 377

38. Lind: *Faderskap*, s. 38 f.
39. SOU 1965:17 s. 91.
40. Se SOU 1965:17 s. 78 f.
41. SOU 1953:9.
42. SOU 1953:9 s. 11 f. Jfr dock Malmström: *Föräldrarätt*, s. 36.
43. SOU 1953:9 s. 51
44. Walin: *Föräldrabalken*, s. 96 med not 3.
45. Beträffande frågan om vem som har att bestrida kostnaderna för barnets uppehälle och utbildning se s. 42 ff.
46. Jfr s. 36 f.
47. Se s. 42 ff.
48. Se s. 42.
49. Såsom nedan anges, står barnet enligt FB 6:1 under föräldrars eller annans vårdnad till dess det fyllt 18 år eller dessförinnan ingått äktenskap. En omyndigförklarad person omfattas således inte av denna regel. Enligt FB 13:1 har emellertid förmyndaren för den som är omyndigförklarad viss skyldighet att sörja för myndlingens person.
50. Att märka är emellertid att vårdnadshavarens rätt att återtaga vården om barnet i praktiken kan bli kringskuren. Om fosterföräldrarna vägrar att lämna barnet ifrån sig, kan vårdnadshavaren jämlikt FB 21:6 påkalla länsrättens åtgärd för att få barnet tillbaka. Vårdnadshavarens begäran om återflyttning av barnet kan emellertid komma att avslås av skäl, som i FB 21:4 sägs. Beträffande flyttning av barn se vidare s. 41.
51. Se ang. tidigare rättspraxis Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 143 f.
52. Se Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 145 ff.
53. Bestämmelserna om vårdnad av barn till ogift moder har ändrats fr.o.m. den 1.1.1974. Enligt dittills gällande regler hade fadern icke någon företrädesrätt att bli vårdnadshavare vid moderns död eller olämplighet. För det fall att föräldrarna var ense om vårdnadens överflyttande på fadern, skulle han underkastas en strängare lämplighetsprövning än nu.
54. Se Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 153 ff.
55. Jfr s. 32.
56. Beckman vill möjligen se regeln i dess tillämpning något modifierad i hovrättsavgörandet SvJT 1961 rf. s. 43. Med hänsyn därtill att barnens medel här redan blivit i största utsträckning förbrukade för deras underhåll, är fallet dock kanske inte av större principiellt intresse. Se Beckman: *Familjerättspraxis*, s. 161. Observeras bör att rättsfallet avser regeln i FB 7:1 i dess äldre lydelse, då barnets skyldighet att ianspråktaga egna medel för sin försörjning direkt angavs som primär i förhållande till föräldrarnas underhållsskyldighet.

57. Se s. 52.

58. Jfr Walin: *Föräldrabalken*, s. 94 och 117.

59. Beckman: *Familjerättspraxis*, s 167.

Föräldrar och barn

**behandlar ingående lagstiftningen kring frågor som t.ex.
barns börd
fastställande av faderskap
vårdnad om barn
frånskildas umgängesrätt med barn
föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn
adoption**

**Boken vänder sig i första hand till juris studerande och
jurister, men eftersom den behandlar vanliga problem i sam-
hället är den också av stort värde för varje enskild.**

Fjärde omarbetade upplagan.